

Lunds universitet

kandidatuppsats i idé- och lärdoms historia

ILHKO2

Handledare: John Hennessey

HT 2021

Kateketskolor i södra Lappland, verktyg för mission eller verktyg för utbildning?

En studie angående synen på samer och samisk utbildning genom Svenska Missionssällskapetets kateketskolor i södra Lappland 1839

Gustav Christoffersson

Abstract

This essay primarily examines the archival material of the organization *Svenska Missionssällskapet*. This is done with the intent to analyze how the Sami people are portrayed and described in the synchronic context that consists of the period between 1835-1840. The second purpose of this primary analysis is to deduce what ideas, motives and perceptions are associated with the Sami. The secondary intent with this essay is to draw parallels to the later half of the 19th century, with a focus on ideas, motives, perceptions and the portrayal of the Sami in a similar analysis to the synchronic context but through a diachronic context. Certain themes that are essential to the analysis are ideas related to christianity, ideas of christian missionary work and ideas related to sobriety and the swedish temperance movement. By analyzing these themes and their associated ideas through both a synchronic and diachronic context there is a possibility to gain new specific and general perspectives on the portrayal of the Sami during the 19th century.

Keywords: Same, Svenska Missionssällskapet, Mission, kateketskola, Synkronisk, Diakronisk, Begreppsteori

Innehållsförteckning

1. Inledning.....	3
1.1 Syfte och frågeställning.....	3
1.2 Tidigare forskning och litteratur.....	4
1.3 Källmaterial.....	7
1.4 Teori och metod.....	7
2. Bakgrund till Svenska Missionssällskapet.....	10
2.1 Ett Missionssällskap stiftas.....	10
2.2 Evangelium!.....	11
3. Kateketskolor i Lappmarken.....	14
3.1 Kateketskolor i Lappland 1839.....	14
3.2 Vad innebär en kateketskola?.....	16
3.3 Kateketskolor som ett verktyg för mission.....	18
3.4 Nykterhetsfrågan.....	19
4. Vad berättar språket?.....	21
4.1 Vad är en “lapp”?.....	21
4.2 En förklaring av begreppet nybyggare.....	24
4.3 En kristen tillhörighet.....	25
4.4 Idéer i samband med begreppet “lapp”.....	26
5. Intention, uppfattningar och idéer under 1800-talets andra hälft.....	27
5.1 Synen på samer under 1880.....	27
5.2 Nykterhetsrörelse hos samerna 1886.....	28
5.3 Förändringar i skolformen och utbildningen av samer.....	29
6. Jämförelse mellan den synkroniska och det diakroniska.....	31
6.1 Synen på samer och utbildning av samer.....	31
6.2 Jämförelsen av det kristna motivet.....	35
6.3 Jämförelse av synen på alkohol i relation till samerna.....	38
6.4 Slutsatser och sammanfattning.....	40
7. Käll- och litteraturförteckning.....	43

1. Inledning

Studien av relationen mellan svenska kyrkan eller andra kristna organisation är inget nytt ämne, med forskning som går tillbaka till 1920-talet. Ämnet har dock fått ett uppsving i vår nutid, med projekt såsom svenska kyrkans vetenskapliga antologi *Vitboken om relationerna mellan svenska kyrkan och samerna* från 2016. Dock, kanske det mest närliggande är det pågående projekt som drivs av Umeå universitet "*Svenska missionssällskapet och utbildningen av samiska barn och ungdomar i 1800-talets Sápmi*" som beräknas pågå fram till slutet av 2023. Det är samtidigt värt att lyfta viktiga nutida händelser, som att regeringen i november 2021 beslutade att bilda en sanningskommission för att kartlägga och utreda den politik som har förts mot samerna historiskt. Jag anser att dess projekt och beslut är viktiga och har en enorm potential att förbättra den allmänna kunskapen av svenska kyrkan och statens relation till samerna. Jag känner ett liknande patos med detta arbete i och med att jag vill lyfta fram en period och ett perspektiv som jag anser är mindre betonat i den större forskningen. I det större forskningsområdet läggs en stor vikt vid perioden runt 1900-talets sekelskifte eftersom denna period är markant för ting som "lapp ska vara lapp"-politiken, rasbiologi och rasistiskt motiverad politik riktad mot samerna. Detta fokus är välförtjänt då denna period är extremt viktig att analysera och förstå ur ett historiskt perspektiv. Vad jag vill lyfta med detta arbete är hur förståelse av perioden före sekelskiftet ger en stor möjlighet att fördjupa vår förståelse av hur idéer och uppfattningar utvecklas, för att i sin tur förstå hur en period och dess idéer kan påverka sin framtid.

Innan jag påbörjar att redogöra för detta arbete och dess ämne så vill jag poängtera en viktig sak. Detta arbetes användning av ordet "lapp" som en beskrivning för samer görs för att bäst kunna tolka och förstå källmaterialet, eftersom källmaterialet använder ordet "lapp" istället för same. I min uppfattning och åsikt är det opassande att använda ordet "lapp" utanför den historiska kontexten, eftersom samerna själva använder ordet same och att ordet "lapp" är ett ord som har applicerats på samerna. Ordet är också associerat med rasistiska uppfattningar och rasistisk politik såsom "lapp ska vara lapp"-politiken.

1.1 Syfte och frågeställning

Det primära syftet med detta arbete är att förstå och analysera synen på samer och samisk utbildning i kontexten av Svenska Missionssällskapets kateketskolor i perioden runt 1839.

Det centrala fokuset av analysen kommer vara att se hur mission och kristlighet betonas i samband med samer och utbildningen av samer, samt kommer det lyftas fram olika idéer, uppfattningar och begrepp som syns i källmaterialet och dess kontext. Det sekundära syftet med detta arbete är att dra paralleller till senare perioder och kontext under 1800-talet, vilket görs för att se hur synen på samer och samisk utbildning har utvecklats och förändrats under 1800-talet. Samtidigt kommer det undersökas ifall liknande idéer, uppfattningar och begrepp existerar under de olika perioderna och kontexten. Således kan dessa två syften med arbete vara menade att utgå ifrån en jämförelse mellan den synkroniska kontexten av Svenska Missionssällskapets kateketskolor runt 1839 och den diakroniska kontexten som presenteras genom källmaterial och litteratur som generellt representerar 1800-talets andra hälft.

Valet att utgå ifrån Svenska Missionssällskapet är gjort utifrån ett flertal anledningar. En av de mer praktiska är tillgången till källmaterialet. Detta i och med möjligheten att tillhandahålla Svenska Missionssällskapets arkivmaterial via Kungliga bibliotekets handskriftssamling, vilket innebär en bra och enkel tillgång av källmaterial för arbetet. Sedan kan man såklart påpeka olika intressanta punkter angående Svensk Missionssällskapet. Sällskapets anknytning till svenska kyrkan är exempelvis en sådan punkt. Det är dock värt att betona sällskapets relevans genom dess närvaro i södra Lappland. Vad jag menar med detta är att de skolor som tidigare fanns i Lappland kunde i regel endast undervisa sex barn vid varje skola, vilket skiljer sig från Svenska Missionssällskapets kateketskolor som redan sitt första år i verksamhet tog emot 54 barn.¹ Detta ökar sedan avsevärt till runt 604 barn vid 1846.² Således framgår det relativt tydligt att genom sina kateketskolor, främst i södra Lappland, så har Svenska missionssällskapet en närvaro i regionen som ger ett visst intresse i att analysera sällskapet och dess kateketskolor.

Meningen med arbetets andra syfte, att jämföra synen på samer och samisk utbildning med synen på dessa aspekter under senare delen av 1800-talet, vilket görs för att få en djupare bild av hur pass unik perioden runt 1839 är just i sin syn på samer och samisk utbildning.

Samtidigt förtydligar arbetets andra syfte ifall liknande idéer och uppfattningar lyfts i de olika

¹ Anderzén Sölve, ”Kyrkans undervisning i Lappmarken under 1800-talet: En ständigt pågående process för att finna fungerande arbetsformer” I *De historiska relationerna mellan Svenska kyrkan och samerna* av Daniel Lindmark & Olle Sundström (red.), Skellefteå: Artos & Norma bokförlag, S. 391

² *ibid*, S. 391

kontexten och hur pass lika de är, för att delvis se idéströmningar men också göra jämförelser mellan kontexten.

Det presenterade syftet resulterar i frågeställningarna:

- Hur förändras synen på samer och utbildningen av samer mellan den synkroniska och den diakroniska kontexten?
- Vilken och hur stor roll har mission och kristlighet i denna förändring?
- Vilka idéer, motiv, begrepp och uppfattningar framgår i de två kontexten?

1.2 Tidigare forskning och litteratur

Det första forskningsområdet i arbetet är relaterat till forskning kring Svenska Missionssällskapets kateketskolor i Lappland mellan åren 1835 och 1840. Detta är den frågeställning och forskningsområde som ligger närmast den specifika nischen jag försöker fylla med det här arbetet. Det andra området är relaterat till svensk mission i Lappland under artonhundratalets andra hälft. Anledningen till inkluderingen av detta forskningsområde är för att kunna förstå den större kontexten som det mer nischade forskningsområdet befinner sig inom, samt för att kunna se utvecklingen av de idéer som är centrala angående Svenska Missionssällskapets kateketskolor i Lycksele 1839.

Det första jag vill presentera är det som är kärnan i hela arbetet, vilket är forskningsområdet angående Svenska Missionssällskapets kateketskolor i Lappland mellan åren 1835 och 1840. Den tidigare forskningen som används inom detta området är *Svenska missionssällskapet 1835-1876: missionstankens genombrott och tidigare historia i Sverige* av Bengt Sundkler(1937) och *Sameskolor inom Åsele Lappmark* av Nils Eriksson (1992). Bengt Sundkler redogör för Svenska Missionssällskapets allmänna utveckling, viktiga händelser och olika verksamheter. Där i tillräknas sällskapets verksamhet i Lappland och deras kateketskolor, vilket redors specifikt i kapitel fem som heter *verksamheten i Lappmarken*. Detta anknyter till *Sameskolor inom Åsele Lappmark* som är lik *Svenska missionssällskapet 1835–1876* då båda verken redogör för utveckling och förändring under längre perioder, vilket görs främst genom en redogörelse av händelser och viktiga beslut. Det som *Sameskolor inom Åsele Lappmark* tillför till arbetet specifikt är en konkret redogörelse av de händelser som sker när kateketskolorna inrättas i Lycksele samt presenterar detaljer angående

kateketskolornas verksamhet 1840 såsom information angående utbildningen katekeser. Det är viktigt att notera att *Sameskolor inom Åsele Lappmark* och mitt arbete använder samma källmaterial i Svenska Missionssällskapets protokoll. Det görs dock utifrån olika syfte och mer olika resultat. *Sameskolor inom Åsele Lappmark* fixerar mest på händelseförloppet i perioden. Detta är användbart för det här arbetet men snarare som en plattform för djupare analys än som en referens för att förklara samma händelseförlopp. Detta eftersom det här arbete önskar analysera idéer och uppfattningar inom källmaterialet, vilket skiljer sig från att använda källmaterialet för att etablera ett konkret händelseförlopp.

För det bredare historiska kontexten av mission i Lappland under artonhundratalets andra hälft så används i första hand den vetenskapliga antologin *De historiska relationerna mellan Svenska kyrkan och samerna*. I *De historiska relationerna mellan Svenska kyrkan och samerna* används primärt artikeln *Kyrkans undervisning i Lappmarken under 1800-talet: En ständigt pågående process för att finna fungerande arbetsformer* som är skriven av Sölve Anderzén. Antologins relevans till arbetet är befast i antologin syfte att redogöra för svenska kyrkans relation till samerna, vilket innefattar kateketskolor och organisationer såsom Svenska Missionssällskapet. Således kan antologin användas i sammanband med forskning angående Svenska Missionssällskapet där antologin hjälper till att breda perspektiv utöver exempelvis *Svenska Missionssällskapet 1835–1876*.

Det tredje forskningsområdet är bundet till den postkoloniala teorin: kandidatuppsatserna *Kristen mission som kolonisation* av Adam Gunnevik och *"Jag skall bära Guds ord till fjellens vanlottade barn"* En studie av Walter Gustafssons missionsresa i Lappland 1880 av Tobias Hjelm. Dessa verk används i bred mening på två sätt. Det primära är för att få ett postkolonialt perspektiv på perioden samt ett stöd för min egen analys på källmaterialet, där postkolonial teori används. Det sekundära är en möjlig användning av texterna för att bättre förstå perioden i det tidigare nämnda bredare kontexten. Slutligen så har vi *The Making of manhood among Swedish missionaries in China and Mongolia, C.1890-C.1914* av Erik Sidenvall. Denna bok är inte lik den tidigare forskning inom detta avsnitt eftersom den inte utgår ifrån en postkolonial teori men är säregen utifrån dess fokus på genusperspektivet. Boken är dock relevant eftersom den befinner sig i det större forskningsområdet angående svenska missionärer och missionsorganisationer.

Angående den övriga litteratur som är relevant för arbetet är det två verk som är centrala. Dessa verk är *Svenska missionsförbundet: dess uppkomst och femtioåriga verksamhet : Inre missionen III* av Axel Andersson och *Kyrkan och samerna* som är utgivet av Svenska Missionssällskapet Kyrkan och Samerna. Dessa två verk har funktionen att ge en bredare förståelse av kontexten. Verkens relevans för detta arbete är baserat i att de är producerade av Svenska Missionssällskapet och Svenska Missionsförbundet med syftet att redogöra för olika aspekter av deras verksamhet och historia. Viktigt att notera är faktumet att Svenska Missionssällskapet byter namn till Svenska Missionssällskapet Kyrkan och Samerna 1961. Dessa två namn refererar således till samma organisation.

I de fall referenser görs till etablerade teorier eller metoder såsom begreppsteori eller postkolonial teori så används boken *Metod: Guide för historiska studier* av Martin Gustavsson och Yvonne Svanström.

1.3 Källmaterial

Det primära källmaterialet som används i arbetet är digitala kopior av protokoll, brev och tryckt material från Svenska Missionssällskapets arkiv som finns på Kungliga bibliotekets handskriftsavdelning. Mer specifikt används materialet från en samling inom arkivet som inkluderar material mellan åren 1835 och 1842³. I processen av att bearbeta denna samling har urval och avgränsningar gjorts baserat på syftet med arbetet. Detta innebär att exempelvis har mängden material avgränsats efter år och period men också efter materialets innehåll och hur pass relevant det är för syftet och frågeställningen. Utöver källmaterialet från Svenska Missionssällskapets arkiv så används skriften *Vårt folks farligaste fiende: lappsk nykterhetskrift*. Denna källa används primärt inom arbetets diakroniska kontext eftersom källan är utgiven år 1886 och inte direkt relaterar till Svenska Missionssällskapet. Det specifika syfte som källan har inom det diakroniska kontextet är som en referenspunkt för nykterhetsrörelsen i Lappland. Detta för att förstå hur idén av nykterhet är relevant för mission i Lappland.

1.4 Teori och metod

³ *Svenska Missionssällskapets Protocoller 1835 - 1842*, Kungliga bibliotekets handskriftssamling, Kungliga biblioteket

Arbetets två primära teorier är begreppsteori och postkolonial teori. Syftet med att använda begreppsteori är för att bättre förstå källmaterialets språk och begrepp. I källmaterialet finns begrepp som är essentiella att förstå för att kunna besvara den ställda frågeställningen. Det primära begreppet är "Lapp", vilket är ordet som används för att beskriva den folkgrupp vi numera kallar samer. Förståelsen av detta begrepp har betydelse för att förstå de idéer och uppfattningar som är inkluderat i Svenska Missionssällskapets och dess representanter, för att i sin tur kunna definiera hur denna organisation såg på samerna. Detta är alltså genom den synkroniska kontexten som begreppet "Lapp" förklaras, vilket är under den specifika perioden mellan 1839 och 1840. Det andra sättet att förklara begreppet är genom en diakronisk kontext, vilket görs genom att analysera begreppet i det större kontexten av missionering i Lappland under 1800-talets andra hälft. Således analyseras begreppet både synkroniskt och diakroniskt.

Det finns övriga begrepp som är viktiga för att kunna förstå den synkroniska kontexten av arbetet, exempelvis *kateket/kateketskola*, *mission* och *hedning*. Dessa begrepp är viktiga att definiera för att kunna förstå deras innebörd i kontexten. De är också hjälpsamma för att förstå relationen mellan Svenska Missionssällskapet och samerna i hur de beskriver varandra. Motbegreppen till begreppen bör lyftas fram och analyseras, såsom "Lapp" kontra nybyggare eller hedning kontra kristen.

Valet av att använda begreppsteori för det här arbetets synkroniska och diakroniska analyser är kopplat till den redan existerande grund som finns angående användningen av begreppsteori. Exempelvis den teoretiska grund som redan är etablerad av Reinhart Koselleck och Quentin Skinner, såsom det beskrivs i *Metod Guide för historiska studier*.⁴ Det är ett relativt tydligt utifrån sitt namn att begreppsteori önskar att analysera begrepp och språkbruket som är kopplat till begreppen. Det som inte är lika tydligt är rollen som kontext och förståelse av en kontext har inom begreppsteori. För att kunna tolka begrepp och språkbruk i ett källmaterial krävs en förståelse av källans kontext, vilket i sin tur betyder en förståelse av begreppet och språkets innebörd och mening i kontexten. Detta är essentiellt för begreppsteori för att undvika anakronismer i tolkningsprocessen.⁵ Utöver kontext och förståelse av kontext så kan andra metoder appliceras. Den begreppsteoretiska metod som är

⁴ Martin Gustavsson, Yvonne Svanström (red.), *Metod: Guide för historiska studier*, Lund: studentlitteratur, 2018, S. 98–99

⁵ *Metod Guide: för historiska studier*, S. 99

mest relevant för detta arbete är Skinners idé om talakter. Grundprincipen bakom talakter är att ett skriftligt uttalande är en medveten handling.⁶ Detta är hjälpsamt i detta arbete eftersom en del av arbetet är att uttolka intentioner och meningen i ordval och begrepp, vilket hör samman med begreppsteorins fokus på att förstå begrepp och språkbruk i sitt eget och rätta kontext.

Begreppsteori knyter an till den andra teorin som används i arbetet. Den postkoloniala teorin används primärt i kombination med begreppsteori för att förstå hur beskrivningen av samer och nybyggare tyder på en postkolonial dikotomi. Arbetets argument finner stöd i Tobias Hjelmars kandidatuppsats ”*Jag skall bära Guds ord till fjellens vanlottade barn*” och den befintliga analysen angående hur samer och nybyggare beskrivs samt beskrivs i motsättning till varandra.

Valet att komplettera i stället för att kritisera den tidigare forskningen angående postkolonial teori görs eftersom även detta arbete ämnar använda samma teori. Exempelvis i Adam Gunneviks kandidatuppsats *Kristen mission som kolonisation?* används en postkolonial teori baserad i Edward Saids teori angående orientalism och Anni Loombas tolkning på Said samt relaterade begrepp såsom ”vi och dem” och ”dikotomi”.⁷ Det finns klara likheter i Gunneviks ämne och detta arbete. Det gemensamma fokuset på att förstå den dikotomi som finns i källmaterialet mellan missionärer och samer är det primära syftet till varför detta arbete väljer att komplettera den tidigare forskningen samt bruka en liknande teoretisk grund. Detta gäller också för kandidatuppsatsen *Jag skall bära Guds ord till fjellens vanlottade barn* som primärt utgår från Loombas teori angående postkolonial teori samt utifrån detta diskuteras dikotomin mellan samer och nybyggare.⁸ Således kommer detta arbete att komplettera den tidigare forskningen och bruka en liknande teoretisk grund med avsikt att fördjupa forskningsområdet med nytt källmaterial.

⁶ Metod Guide: för historiska studier, S. 110

⁷ Gunnevik Adam, *Kristen mission som kolonisation?* Kandidatuppsats, Lunds universitet, 2015, S. 10

⁸ Hjelmars Tobias, ”*Jag skall bära Guds ord till fjellens vanlottade barn*” *En studie av Walter Gustafssons missionsresa i Lappland 1880*, kandidatuppsats, 2018, S. 3

En väldigt specifik metod som används i arbetet är paleografi. Detta eftersom majoriteten av källmaterialet är handskrifter, vilket innebär att en viss kunskap inom paleografi är nödvändigt för att kunna läsa och tolka källmaterialet.

2. Bakgrund till Svenska Missionssällskapet

För att förstå syftet och idéerna bakom varför kateketskolor grundas i Lappland 1839 så måste man förstå organisationen som står bakom etableringen av dessa skolor. Genom att förstå varför Svenska Missionssällskapet bildas samt vilka idéer och uppfattningar som är kärnan till organisationen, så skapas en tydlig grund för att besvara arbetets frågeställning. Från och med nu så kommer förkortningen SMS att användas för Svenska Missionssällskapet.

2.1 Ett Missionssällskap stiftas

Med avsikten att förstå SMS och dess bildande, är de två första källorna i deras arkiv mycket essentiella. Den första källan heter *Anmälan* och gavs ut den tredje april 1835.⁹ Utifrån dess innehåll är den menad att locka och inspirera individer till sällskapet och dess syfte, vilket jag kommer återkomma till. Den andra källan är ett dokument som innehåller SMS stadgar. Dessa stadgar tilläts, enligt dokumentet, av kungen den tjugosjunde februari 1835 och lyder följande: "Stadgar för Svenska Missionssällskapet till protestantiska lärans utbredande bland hedningarna".¹⁰ SMS lägger fram sju stadgar för organisation i dokumentet. De berör i regel tre områden: ekonomiska frågor, strukturen av sällskapet och frågor angående mission. Den stadga som är relevant för detta arbete är nummer tre. Stadga nummer tre omfattar användningen av sällskapets medel, vilket är representerat genom fyra exempel. Av dessa exempel så är nummer ett och fyra användbara.

Exempel nummer ett är relativt självförklarande. Exemplet redogör för användningen av utgivna skrifter för att göra missionsarbetet känt och omtyckt i Sverige.¹¹ En typ av skrifter är reseberättelser, specifikt från Lappland i detta fall. En av dessa reseberättelser från Lappland refereras till senare i arbetet där jag återkopplar till denna stadga. Det mer avgörande exemplet är nummer fyra. Det framgår här, att om en svensk yngling är benägen att

⁹ *Svenska Missionssällskapets Protocoller 1835 - 1842*, bild 4

¹⁰ *Svenska Missionssällskapets Protocoller 1835 - 1842*, bild 3

¹¹ *Ibid*, bild 4

missionera var som helst, så rekommenderas det att denna person ska skickas som missionär eller kateket till Lappland.¹² Detta kommer diskuteras vidare eftersom exemplet pekar på att SMS är medvetna om Lappland och dess "behov" för mission, vilket blir successivt mer relevant desto närmare källmaterial kommer 1839 och grundande av katekesskolorna i Lappland. En förklaring till varför Lappland och samer benämns specifikt är att de lever inom svenska gränser.¹³

2.2 Evangelium!

"Går ut i hela werlden och prediker evangelium!"¹⁴ är det första som är skrivet i källtexten *Anmälan* och är mycket beskrivande för vad textens syfte är. Denna skrift är en uppmaning till mission hos, vad skriften kallar, hedningar. En av de aspekter som syns tydligast är den dikotomi som existerar mellan kristna och hedningar i källan, vilket förstärks med användningen av negativt och positivt betonade ord.

I källan beskrivs det hur 600 miljoner människor saknar kristi evangelium och att i detta olyckliga tillstånd så anklagar dessa människor den kristna världen för kallsinnighet och liknådighet i, vad källan kallar, ett bland kristendomens dyraste åligganden.¹⁵ Här syns två viktiga aspekter. Det första är benämning av avsaknaden av kristi evangelium som att vara i ett olyckligt tillstånd, kontra det omnämna men lyckliga tillståndet av att få ta del av kristi evangelium. Den andra aspekten är hur missionsarbetet eller spridningen av kristendomen beskrivs som en av kristendomens dyraste åligganden. Här framhävs det också att missionsarbetet är en angelägenhet för alla kristna.¹⁶

I källans beskrivning av missionsarbetet så kan vi peka på specifika ordval som är representativa för vad som innefattar positivt laddade ord. Den tidigare användningen av "dyrbaraste" är en av dessa. Övriga ord är exempelvis beskrivningen av SMS som stort, ädelt och människokärt.¹⁷ Ett specifikt ordval som är av intresse är användningen av ordet upplysning och i kontexten det används. I slutet av *Anmälan* finns det en mening som säger att man ska värdera sin lycka för att herrens härlighet har gått över en och att man ska

¹² Ibid, bild 4

¹³ Ibid, bild 47

¹⁴ Ibid, bild 2

¹⁵ *Svenska Missionssällskapets Protocoller 1835 - 1842*, bild 2

¹⁶ Ibid, bild 2

¹⁷ Ibid, bild 2

förbarma sig över det mörker som ligger över jorden och folket. I slutet av stycket står det skrivet om man Nitälskar för sina hednabröders upplysning och deltar i detta uppdrag så ser sig det leda till uppenbarelse.¹⁸ Här blir det synligt hur beskrivningen av den icke kristna delen av jorden som mörk sätts i motsättning till användningen av ordet upplysning i syftningen på mission.

“och deltager Du i denna guds wilja, så skall Du och en gång se dina luft och utbrista, och ditt hjerta skall förundra och utvidga sig, när den stora hopen wid hafwet wänder sig till dig, och hedningarnas makt kommer till dig”.¹⁹

Detta är det avslutande stycket i källan och i min läsning av källan så funderade jag över ifall det är en referens till en bibelvers. I processen av att förstå vad detta stycket refererar till så kom jag över Erik Sidenvalls bok *The Making of Manhood among Swedish Missionaries in China and Mongolia, C.1890- C.1914* som använder samma stycke i det första kapitlet. Sidenvall använder främst ett genusperspektiv i denna bok men just i detta första kapitel lägger Sidenvall fram en intressant tes. I kapitlet beskriver Sidenvall att i och med svenska nationens förlust av sina imperialistiska ambitioner under sjuttonhundratalet och början på artonhundratalet och rädsla att hamna bakom som nation så kan uppmaningen till mission ses som ett försök att samla folk runt ett nytt intresse.²⁰ Detta är ett intressant sätt att förstå kontexten till varför missionsverksamhet växer under artonhundratalet. Man kan se en möjlig referens till detta i texten *Anmälan* där avsaknaden av en föreningspunkt för missionsverksamheten nämns.²¹

Utöver SMS stadgar och *Anmälan* finns texten *Hernösands Consistorii Circulaire, N:364*. Denna text består egentligen av två texter eller delar. Den första texten, som är skriven den fjortonde april 1835, ter sig vara ett försöka att locka individer till sällskapet, likt texten *Anmälan*. Dock i ett kortare format och med en mindre användning av negativt och positivt förstärkta ord. Den andra delen är mycket intressant för arbetet då den benämner samer. Den första benämningen av samer i texten är i relation till svårigheten med att föra mission i Härnösands stift. Det som nämns är den svårighet som uppkommer av samernas nomadiska

¹⁸ Ibid, bild 3

¹⁹ Ibid, bild 3

²⁰ Sidenvall Erik, *The Making of Manhood among Swedish Missionaries in China and Mongolia, C.1890- C.1914*, Leiden: Brill, 2009, sida 24

²¹ *Svenska Missionssällskapetets Protocoller 1835 - 1842*, Bild 2

livsstil men också deras språk, vilket enligt texten gör det nästintill omöjligt att sprida kristendomen och dess kunskap till dessa samhällen. Här är det samtidigt viktigt att förstå varför just dessa svårigheter tas upp. I stycket efter noteras det att dessa svårigheter även kan vara av användning för att kunna förmedla vikten av missionsarbetet, vilket i sin tur visar på behovet av bidrag till sällskapet för att kunna driva mission.²²

Utöver dessa aspekter finns det en genomgående tråd av att framhäva vikten av mission samt det ansvar som bärs av de som redan är kristna att sprida kristendomens lära. Det görs både referenser och liknelser för att tydliggöra detta: "Går ut och lärer allt folk" vilket påminner om citatet "Går ut i hela werlden och prediker evangelium!" i *Anmälan*. Argumentet att mission är en pelare till kristendomens spridning förs, vilket exemplifieras genom att beskriva apostlarna och bildandet av nya församlingar som mission. Texten förklarar också att det är tack vare engelska och tyska missionärer som Sverige har fått ta del av den kristna läran.²³ Således ter sig texten ha intentionen att inte enbart framhäva vikten av, utan även hur mission är en ofrånkomlig angelägenhet för alla kristna.

Dessa tre texter ger ett flertal olika insikter i SMS syfte med mission. Källorna ger samtidigt en viss insikt i den mentalitet som existerade angående, vad källan kallar, hedningar och den roll som missionärer har i att sprida kristendomen.

En av de tydligaste aspekterna som framgår i texten är den dikotomi eller motsättning som finns mellan missionärerna och hedningarna. I denna dikotomi framgår en användning av negativa och positiva benämningar av hedningar respektive kristna. Man väljer även att beskriva missionsarbetet med positiva ord, såsom upplysta.²⁴ Genom att peka på kristendomens historiska spridning som en form av mission tillskrivs missionsarbetet de förespråkar en historia och framhålls som något säreget kristet. Detta blir betydande i senare avsnitt i detta arbete då SMS vädjar till svenska folket att engagera sig i mission genom spridningen av tryckmaterial. För övrigt är det också viktigt att förstå SMS medvetenhet för behovet och önskan om mission i Lappland.²⁵

²² *Svenska Missionssällskapets Protocoller 1835 - 1842, Bild 47*

²³ *Ibid, Bild 47*

²⁴ *Svenska Missionssällskapets Protocoller 1835 - 1842, Bild 47*

²⁵ *Ibid, bild 4*

3. Kateketskolor i Lappmarken

Det är väsentligt att förstå kateketskolorna och dess funktion som ett verktyg för mission, eftersom dessa skolor är en av huvudpunkterna i detta arbete. Således är en grundlig förståelse av kateketskolor nödvändig, både i det specifika sammanhanget av behandlad period, 1835 till 1839, men också som ett generellt fenomen.

3.1 Kateketskolor i Lappland 1839

De kateketskolor som är centrala för detta arbete är SMS tre första kateketskolor i Lycksele och Stensele i Lappland. Dessa tre skolor låg i tre orter: Knaften, Bastuträsket och Mårdsele. Varje ort hade i sin tur en egen kateket: Carl Ludvig Tellström i Knaften, Israel Skarin i Mårdsele och Fredrik Norberg i Bastuträsket.²⁶ Av dessa tre kateketer så är Carl Ludvig Tellström den som framgår mest i materialet. Händelseförloppet som leder till att Tellström skickas som kateket till Lycksele kan ge oss en insikt till varför katekesskolorna grundas, samt varför och hur Tellström utbildas till Kateket.

Genom att använda protokoll från källmaterialet samt texten *Sameskolor i Åsele Lappmarken* så kan viktiga händelser i perioden före kateketskolornas grundande 1839 redogöras. Den första händelsen som är relevant är grundandet av SMS och formuleringen i sällskapets stadga. Denna punkt relaterar till innehållet i sällskapets tredje stadga där behovet och önskan för en svensk ynglings utbildning till kateket eller missionär för uppdrag i Lappland.²⁷ I samband med detta presenterar texten *Sameskolor i Åsele Lappmark* ett citat från stadgarnas första paragraf. I detta citat beskrivs sällskapets syfte, vilket inkluderar en breddning av kristen undervisning och uppfostran till "lappallmogens" barn genom att bedriva barnhem samt skolor. Vilket sammanflätas med det större arbetet av att bidra till väckelse och ett förstärkande av det kristna livet hos Lapplands befolkning.²⁸ Dessa två referenser till sällskapets stadgar pekar på två saker. Det första är en tydlig intention att etablera institutioner såsom barnhem och skolor samt användningen av kateketer. Det andra är betoningen av en "kristlig" undervisning och uppfostran samt det "kristna" livet, vilket

²⁶ Ibid, bild 476

²⁷ *Svenska Missionssällskapets Protocoller 1835 - 1842*, bild 3

²⁸ *Sameskolor inom Åsele Lappmark*, Nils Eriksson, Utg; av Sten Henrysson. Umeå : Forskningsarkivet, Umeå universitet, 1992, S.111

tydligt visar hur denna intention är baserad i idén att sprida den kristna läran genom dessa institutioner som ett verktyg för mission.

Efter stiftandet av SMS finns det händelser som relaterar till kateketskolor som beskrivs i både källmaterialet och i texten *Sameskolor i Åsele Lappmarken*. Den första av dess händelser är att sällskapet väljer att kontakta biskop M. Franzen i Härnösand för att bättre förstå vad som redan gjordes för samernas omvändelse samt vad sällskapet skulle kunna tillföra i detta uppdrag.²⁹ Detta beslut är relevant av två anledningar. Det första är att Biskop Franzén dyker upp i senare material och nämns vid ett flertal tillfällen. Det andra är att det ger SMS en kontakt till Lappland för att bättre förstå behovet för mission i regionen. Sällskapet tar kontakt med biskop Franzén den tjugonde april 1835 och får ett svar den tjugosjunde september samma år. Biskop Franzén beskriver tre olika metoder som har använts för samernas omvändelse. Den första är genom en form av offentligt bekostad skola som skulle undervisa och omhänderta sex barn per skola. Den andra och tredje är genom att använda kateketer. Antingen genom att låta en kateket lära ut vid redan etablerade kyrkor eller genom att skicka ut kateketen för att lära ut hos samerna i deras kåtor. I samband med detta noterar biskop Franzén att, i hans egen åsikt, ger de stående skolorna bäst resultat.³⁰ Vid mottagandet av detta, den sjätte november 1825, sker två saker. Enligt *Sameskolor inom Åsele Lappmark* så görs ingen direkt åtgärd för missionen i Lappmarken men att sällskapet eventuellt beslutar att vid första möjliga tillfälle börja undervisa hos samerna i Lappland.³¹

Den trettonde juli 1836 bestämmer SMS att bekosta Carl Ludvig Tellströms utbildning till kateket, vilket ska ske i Lycksele. Det noteras tre dagar senare att Tellström börjar lära sig samiska i och med sin utbildning i Lycksele. Slutligen så framgår det att Tellström är färdigutbildad till Kateket i oktober år 1837.³²

Efter dessa referenser angående Tellströms utbildning till kateket så är det inte förrän 1840 som det finns direkt relevant källmaterial. Detta källmaterial är *Berättelse, afgiwien till Swenska missions-sällskapets Direction, Om en resa i södra delen af Lappmarken, under wintern år 1840* som är skriven av A.G Sefström. I den här reseberättelsen framgår mycket

²⁹*Sameskolor inom Åsele Lappmark*, S.111

³⁰*Sameskolor inom Åsele Lappmark*, S.111

³¹ *Ibid*, S.112

³² *Ibid*, S.112

information angående SMS Kateketskolor i Lycksele, delvis eftersom Sefström hade som uppdrag att besöka och inspektera dessa skolor. Sefströms reseberättelse inkluderar också information som inte är direkt kopplat till kateketskolor. Denna information relaterar till hans övriga uppdrag med sin resa i södra Lappmarken, vilket exempelvis inkluderade att bekanta sig med prästerskapet i lappmarken.³³

3.2 Vad innebär en kateketskola?

I och med användningen av både “kateketskola” och “skola” inom källmaterialet så är det viktigt att förstå dessa ord. Användningen av ett ospecifikt ordval såsom “skola” kan leda till en generalisering av institutionen som beskrivs i källmaterialet. Det framgår tydligt i källmaterialet att den typ av skola som SMS etablerar är kateketskolor, vilket skiljer sig från den allmänna innebörden av vad en skola är. Kateketskolorna som drivs av SMS är sammanbundna med och betonar att det är en kristen utbildning och uppfostran som erbjuds.³⁴ Genom att presentera det som lärs ut vid kateketskolorna blir det tydligt att en kateketskola har ett syfte som är annorlunda från den moderna uppfattningen och definitionen av en skola.

I Sefströms reseberättelse framgår det detaljer angående de material som används i barnens undervisning samt vilka egenskaper som barnen besitter. Det nämns att barnen läser och studerar Bibeln. I samband med detta nämns vissa personer vars teologiska skrifter studeras vid kateketskolorna, exempelvis Luther, Arndt och Rambach. Sefström noter också att barnen har tillgång till skrifter inom historia och geografi samt missionsavhandlingar.³⁵ Här framgår det tydligt att religiösa skrifter är en stor del av det material som används för barnens undervisning. Det är också märkbart att notera att det inte är enbart religiösa skrifter som är tillåtna utan även andra ämnen men dessa är inte obligatoriska, eftersom dessa inköps av barnen efter önskan.³⁶ Förmågan att läsa och skriva är således betonat både som något positivt i källmaterialet. Sefström lyfter detta genom att berätta om de kunskaper som barnen besitter, såsom bokstavskänedom, stavning och inläsning på både samiska och svenska. Sefström noterar dock att barnens förmåga till utanläsning är begränsad då de, enligt honom,

³³ *Svenska Missionssällskapets Protocoller 1835 - 1842*, bild 476

³⁴ *Sameskolor inom Åsele Lappmark*, S.111

³⁵ *Svenska Missionssällskapets Protocoller 1835 - 1842*, bild 476

³⁶ *Ibid*, bild 477

ger “nojaktiga svar” när de blir ställda en fråga av kateketen.³⁷ Utöver vad som noteras i källmaterialet så kan vi se liknande slutsatser och uppfattningar i den tidigare forskningen. I *Svenska Missionssällskapet 1835-1876: missionstankens genombrott och tidigare historia i Sverige* beskriver Bengt Sundkler utbildningen vid kateketskolorna som enkel, eftersom att den tvååriga utbildning som erbjöds var uppbyggd runt inläringen av Luthers lilla kateket, psalmer och psalmmelodier samt en betoning på innanläsning.³⁸ Detta överensstämmer med källmaterialet där betoningen av religiöst material och innanläsning som något viktigt också finns.

I både Sefströms reseberättelse och i det generella källmaterialet finns det olika typer av statistikinformation. Majoriteten av dessa är inte direkt relevanta för detta arbetes syfte eftersom de enbart relaterar till den ekonomiska situationen inom SMS. Det finns dock ett visst antal som kan ge en insikt i kateketskolorna. En av dessa är informationen om antalet barn i skolorna samt deras ålder och ifall de är samer eller nybyggare. Faktumet att barn till nybyggare eller som tillhörde den svenska allmogen utbildades vid kateketskolorna är intressant.³⁹ Detta eftersom att i källor från perioden före kateketskolorna etableras betonas skolverksamhet för samiska barn specifikt, vilket antyder på en skillnad i den originella idén med kateketskolorna och hur det blev i verkligheten. Detta i och med den betoning som finns angående användningen av det samiska språket i både undervisningen och i materialet, vilket är gjort i syfte att bäst handleda de samiska barnen vid katekesskolan. Detta leder till frågor om hur utbildningen var annorlunda för svenska barn, om den ens var annorlunda? Det här är något som Sefström eller källmaterialet i generalitet inte går in på. En spekulation jag har angående detta har att göra med faktumet att allmän skolgång inte är lagstiftad vid 1840 och blir inte det förrän 1842 med *folkskolestadgan 1842*.⁴⁰ I fortsatt spekulering så kan det vara en fråga om plats vid dessa kateketskolor. Det nämns att barnen vid kateketskolorna i Lycksele var generellt mellan femton och tjugo års ålder och sällan under tio år, eftersom barn under tio år endast togs an vid skolorna då det inte fanns äldre barn som kunde fylla

³⁷ *Svenska Missionssällskapetets Protocoller 1835 - 1842*, bild 477

³⁸ Sundkler Bengt, *Svenska missionssällskapet 1835-1876 : missionstankens genombrott och tidigare historia i Sverige*, Uppsala : Almqvist & Wiksell, 1937

³⁹ *Svenska Missionssällskapetets Protocoller 1835 - 1842*, bild 477

⁴⁰ Sveriges riksdag, Demokratins historia, *Sveriges riksdag*, 2018, <https://www.riksdagen.se/sv/valet-2018/riksdagsvalet-i-undervisningen/demokratins-historia/> (Hämtad 2021-12-09)

platserna.⁴¹ I diskussionen angående ålder kan det argumenteras att reglerna är delvis föränderliga beroende på den specifika situationen för katekesskolan som nämns. I och med detta och det faktum att nybyggarbarn blev utbildade vid dessa kateketskolor kan man spekulera att det görs i mån av plats eller särskilda omständigheter för den specifika katekesskolan.

3.3 Kateketskolor som ett verktyg för mission

I det föregående kapitlet har fokuset varit att analysera och förstå kateketskolorna som just skolor och verksamhet samt deras relation till de samiska barnen och deras utbildning, vilket är essentiella punkter för att förstå kateketskolornas relevans för arbetet. Dock, för att förstå helheten av SMS kateketskolor är det nödvändigt att förstå hur de förhåller sig till mission.

För att kunna förstå detta finns det en intressant detalj angående SMS uppfattning av mission som är värd att ha i åtanke. Denna uppfattning är benämning av tyska och engelska missionärer som ursprunget till Sveriges kristnande.⁴² Att denna referens görs i samband med anledningar till mission är intressant. Genom att belysa hur mission har gett svenskar kristendomen och hur svenskarna nu bör fortsätta sprida kristendom genom mission så synliggörs en aspekt av mentaliteten bakom mission. Vad jag menar med detta är att vi kan förstå SMS missionsarbete som nästa steg i det stora missionsverket där kristendomen sprids från en grupp/folk till ett annat som sedan ska sprida vidare kristendomen till en ny grupp/folk, vilket i detta sammanhang är samerna i Lappland.

En djupare förståelse av detta kan finnas genom att knyta an till andra detaljer som nämns i källmaterialet. Två av dessa är benämningen av en kateketskola som en station och kateketens uppgifter utöver att lära ut vid kateketskolor. I Sefströms reseberättelse från 1840 så beskrivs det att kateketen vid var skola erhåller ett visst antal timmar per vecka för undervisning och vid vissa tillfällen mer. I den beskrivningen noteras det att undervisning ibland sker på söndagseftermiddagar, om inte kateketen är sysselsatt med att hålla bön i byarna, besökte kåtor i området eller övrigt arbetet i andaktens tjänst.⁴³ Denna notering i

⁴¹ *Svenska Missionssällskapets Protocoller 1835 - 1842*, bild 477

⁴² *Svenska Missionssällskapets Protocoller 1835 - 1842*, bild 47

⁴³ *Ibid*, bild 477

anknytning till beskrivningen av kateketskolorna som en station kan ge oss en väldigt givande insikt.⁴⁴ Just att kateketskolorna även fungerade som stationer för mission utöver sin uppgift angående undervisning, vilket är viktigt för hur man ska förstå och tolka intentionen bakom grundandet. I samband med detta så bör Sefströms önskan av att utbilda fler kateter uppmärksammas. Specifikt Sefströms önskan att anställa en samisk kateket.⁴⁵ Det är i min åsikt en rimlig uppfattning att utbildning av samiska barn vid kateketskolor är anknutet till att finna samer som vill utbildas till kateketer, för att i sin tur etablera nya kateketskolor för att i sin tur fortsätta sprida kristendomens hos den samiska allmogen.

3.4 Nykterhetsfrågan

Detta avsnittet i arbetet berör idén av nykterhet, hur den relaterar till SMS kateketskolor och vilken relevans idén har för syftet med mission i Lappland.

Nykterhet nämns ett antal gånger i källmaterialet, specifikt i Sefströms reseberättelse från 1841. Den första gången Sefström nämner nykterhet är i referens till att barnen vid kateketskolorna avstår från "starka drycker" efter att ha blivit uppmanade. Sefström noterar också att samerna har en "ärfvlig fallenhet" för dessa starka drycker.⁴⁶ De andra gångerna som nykterhet nämns av Sefström så är det i samband med nykterhetssällskap samt spridningen av nykterhets-tidningar.⁴⁷ Att Sefström nämner arbetet för missionsverksamhet i samband med nykterhetssällskap tyder på ett gemensamt intresse eller syfte. För att förstå det som är gemensamt mellan missionsverksamheten och nykterhetsrörelsen i Lappland så är texten *Wårt folks farligaste fiende : lappsk nykterhetsskrift* en passande källa.

Wårt folks farligaste fiende är uppdelad i fem avsnitt som berör olika aspekter angående konsumtionen av "starka drycker" och dess negativa effekter. Det som är mest relevant för detta arbete är det fjärde avsnittet som heter *Vad säger gud om dryckenskap?*⁴⁸ Det som är markant för detta avsnitt är den genomgående referensen till Bibeln för att stödja argument mot dryckenskap. Det görs referenser till Guds vilja, vilket i texten är synonymt med "de heliga skrifterna". Det framgår också referenser till specifika verser i Bibeln som beskriver

⁴⁴ Ibid, bild 477

⁴⁵ Ibid, bild 479

⁴⁶ *Svenska Missionssällskapets Protocoller 1835 - 1842*, bild 47

⁴⁷ Ibid, bild 478

⁴⁸ *Wårt folks farligaste fiende: lappsk nykterhetsskrift*, Nyköping, Gustafsson och Hellmans boktryckeri, 1886, S.9

olika negativa konsekvenser såsom att “Drinkare skola ej ärva guds rike”.⁴⁹ Den genomgående användningen av religiösa referenser och religiösa uttryck pekar på närvaron av religiösa idéer och föreställningar i texten. Det kan exemplifieras relativt tydligt genom hur texten lägger fram dryckenskap som en synd och ett ting som leder till mer synder och brott.⁵⁰ Ett liknande sentiment kan finnas i textens beskrivning av att dö beroende av starka drycker är en gudlös död.⁵¹ Dessa argument emot dryckenskap eller konsumeringen av starka drycker knyter an till den religiösa tendens som befinner sig i arbetets övriga källmaterial. I det andra och tredje avsnittet i texten så görs argument utifrån ett mer kroppsligt perspektiv. Exempelvis nämns den fysiska effekten som starka drycker har på ens kropp såsom oförmågan att kunna stå eller gå.⁵² Det andra kapitlet presenterar också dess innehåll och antydning i sin titel *Starka drycker fördärva kroppens hälsa och förkorta livet*.⁵³

Utifrån textens innehåll, titlar och genomgående ämnen så framgår den religiösa tendensen tydligt genom ordval såsom “gudlös” och “frälsning” men också specifika hänvisningar till religiösa skrifter. Textens argument mot dryckenskap är befast i denna religiösa tendens men det framgår andra argument såsom angående kropp och välmående. Det religiösa motivet bakom att sprida idéer om nykterhet hos samerna är likt SMS motiv för dess kateketskolor. En intressant skillnad som finns mellan SMS och nykterhetsrörelsen ligger i motiveringen av varför de gör vad de gör. Exempelvis i SMS beskrivning av att de sprider det “kristna livet” och den “kristna uppfostran” så finns den underliggande antydningen av att detta är en ersättning eller förbättring på det liv och fostran som redan fanns. Detta skiljer sig från nykterhetsrörelsen som beskrivs i *Vårt folks farligaste fiende*. I textens första avsnitt nämns det att starka drycker och brännvin inte tillverkas i lappmarken och att i forna tider så fanns inte dessa drycker i Lappland. Detta med avslutningen att dessa forna samer då inte behövde dessa drycker och var därför lyckligare.⁵⁴ Detta är på många sätt det motsatta argumentet som framgår inom missionsverksamheten, där det är något nytt eller förbättrande som sprids medan i nykterhets texten så beskrivs nykterheten som något ursprungligen samiskt. Detta knyter an till Sefströms beskrivning av samernas ärftliga fallenhet för starka drycker.

⁴⁹ *Vårt folks farligaste fiende: lappsk nykterhetsskrift*, S. 10

⁵⁰ *Vårt folks farligaste fiende: lappsk nykterhetsskrift*, S.11

⁵¹ *Ibid*, S.11

⁵² *Ibid*, S. 7

⁵³ *Ibid*, S.5

⁵⁴ *Vårt folks farligaste fiende: lappsk nykterhetsskrift*, S. 4

4. Vad berättar språket?

Genom att analysera begrepp och språkbruk i källmaterial kan nya perspektiv och insikter finnas. Dessa insikter kan vara unika i vad de berättar men kan också förstärka andra aspekter av ett källmaterial. Detta arbetes val att analysera intentionen och syftet bakom SMS kateketskolor öppnar upp möjligheten att analysera vissa relevanta begrepp såsom *lapp*, *hedning* och *mission*. Det är också möjligt att analysera det allmänna språket i källmaterialet i relation till hur positivt och negativt förstärkta ord påverkar innebörden av vad källmaterialet berättar.

4.1 Vad är en "lapp"?

Det primära ordet och begreppet i detta arbete är "lapp". Detta är till stor del beroende på att källmaterialet och händelserna som det beskriver är riktat mot och handlar om samer, vilket innebär att en förståelse av begreppet "lapp" i anknytning till SMS kateketskolor och deras missionsverksamhet i Lappland är mycket användbart. I sin tur också för att källmaterialet använder ordet "lapp" och inte ordet same.

Det är essentiellt att förstå att källmaterialet inte ger en helt enhetlig definition av vad en "lapp" är samt att andra ord används i samband eller i stället för "lapp". Detta resulterar i en viss fluiditet hos begreppet "lapp". Varför denna fluiditet finns kan delvis förklaras genom att förstå vissa detaljer angående kontext. En av dessa detaljer är det faktum att det är svårt att uniformt kunna beskriva vad en "lapp" är, vilket sker på grund av aspekter såsom bofasthet, levnadssätt samt vilket språk man talar. Den tydligaste aspekten att förklara är bofasthet. I källmaterialet beskrivs vissa svårigheter med att föra mission hos samer, där de primära problemen definieras som deras nomadiska livsstil och deras språk.⁵⁵ Att just dessa aspekter benämns som de primära problemen för missionsverksamheten pekar mot en relativt praktisk syn på problem angående samerna. Att så länge dessa fysiska barriärer angående språk och den nomadiska livsstilen kan överkommas så är mission möjligt. Det framgår i källmaterial hur dessa problem hanteras och bemöts specifik angående kateketskolorna i Lycksele. Problemet angående det samiska språket bemöts generellt genom en användning och acceptans av språket, främst som en av de språk som används i undervisningen och av material på samiska.⁵⁶ Det är också essentiellt att nämna att Carl Ludvig Tellström i sin

⁵⁵ *Svenska Missionssällskapets Protocoller 1835 - 1842, Bild 47*

⁵⁶ *Ibid, Bild 477*

utbildning till kateket lär sig samiska.⁵⁷ Ett intressant tillägg i diskussionen angående det samiska språket kan vi se i Sölve Anderzéns artikel *Kyrkans undervisning i Lappmarken under 1800-talet*. Anderzén förklarar att Lappmarken har i vissa fall beskrivits som en enhetlig region med ett språk, vilket då är det samiska språket.⁵⁸ Detta är dock ett felaktigt perspektiv då i grova drag anses det finnas åtminstone tre olika samiska språk, syd-, central- och nordsamiska.⁵⁹ Detta förtydligande kontext pekar på en relativt tydlig kulturell missuppfattning eller dissonans mellan SMS samt dess kateketer/missionärer och samerna. Då missionärerna definierar samerna utifrån en uppfattning av att vara språkligt homogena, vilket inte alls stämmer. Samtidigt så kan man spekulera att en viss del av den problematik som existerade angående det samiska språket härstammar från denna missuppfattning av samerna som språkligt homogena.

I stycket ovan så framgår det att visa lösningar på språkproblematiken lyfts, men vad som görs för att bemöta samernas nomadiska levnadssätt är inte lika tydligt. Det nämns i *Sameskolor i Åsele Lappmark* att kateketskolor och barnhem ska etableras i lappmarken.⁶⁰ Här blir barnhemmen en metod för att hålla barnen på en plats när de går i kateketskolorna. Detta är en relativt kortsiktig lösning eftersom barnen inte alltid kommer gå i dessa kateketskolor. Det är dock möjligt att en mer långvarig lösning kan tolkas i syftet med kateketskolorna. Det som jag specifikt refererar till är beskrivningen av att man vill erbjuda en "kristen uppfostran" för barnen för att förstärka det "kristna livet" hos "lappallmogen".⁶¹ Införande av detta "kristna liv" kan tolkas som en ersättning för det redan existerande nomadiska levnadssättet som är etablerat i Lappland, vilket i sin tur innebär ett bofast levnadssätt för att kunna vara nära till kyrkan och den kristna tron.

Närvaron och benämningen av kristendomen i källmaterialet är inte en överraskning eftersom källmaterialet består av protokoll från ett missionssällskap. Det är samtidigt inte särskilt banbrytande att källmaterialet framhäver en positiv ställning till den kristna tron och ett liv baserat i denna tro. Dock, vad som är intressant är hur det icke-kristna framhävs som ett motbegrepp till det kristna samt hur detta påverkar hur man kan förstå begreppet "lapp". Det

⁵⁷ *Sameskolor inom Åsele Lappmark*, S.112

⁵⁸ Anderzén Sölve, *Kyrkans undervisning i Lappmarken*, S. 394

⁵⁹ *Ibid*, S.394

⁶⁰ *Sameskolor inom Åsele Lappmark*, S.111

⁶¹ *Ibid*, S.111

tydligaste exemplet på detta har redan presenterats i hur Svenska Missionssällskapets kateketskolor önskar sprida en kristen uppfostran och ett kristet liv för att ersätta det motsatta icke-kristna samiska levnadssättet. Detta är ett tydligt exempel men också relativt ytligt. För att hitta ett mer djupgående exempel är en analys av begreppet "hedning" i texten *Anmälan* passande. Textens användning av "hedning" är intressant till följd av hur pass brett begreppet är och hur det sätts emot det kristna. Begreppet "hedning" används i texten som benämning för den icke kristna världen och de som saknar den kristna tron.⁶² Detta är den definition som ges av vad en "hedning" är- allt och alla som inte är kristna. Denna definition i samband med att källan är producerad av ett kristet missionssällskap tyder på en "vi och dem"-mentalitet där de kristna definierar sig själva i motsättning till de icke kristna/hedningar. Det argumentet förstärks genom att förstå hur positiva och negativa ordval påverkar en "vi och dem"-mentalitet. Detta kan exemplifieras genom textens användning av "mörker" och "upplysning" där det beskrivs att hedendomens mörker svävar över stora delar av jorden, vilket ställs i motsättning till de kristna missionärernas värnande om hedningarnas upplysning.⁶³ Här syns både den positiva och den negativa beskrivningen. Det är inte alltid så att det ges direkta motsättningar, utan att det bara presenterar en del. Detta syns mest i hur texten framhäver mission och missionärer i ett positivt ljus. Exempelvis genom att beskriva hur mission önskar att sprida kristendomens välgärningar och välgivande lära.⁶⁴

Här är det värt att lyfta hur dikotomin mellan hedningar och kristna, som kan tolkas i *Anmälan*, relaterar till kontexten av mission hos samerna i Lappland. Här krävs det att man går utanför texten *Anmälan* eftersom denna text inte benämner samer. Detta knyter an till en intressant detalj i SMS protokoll. Att begreppet "hedning" inte direkt används för att beskriva samer, utan att det istället enbart kallar dem för "lappar". Detta innebär dock inte att samer inte är hedningar enligt källmaterialet, eftersom samer nämns i samband med mission till hedningar och har likheter till hur hedningar beskrivs som icke-kristna. I texten *Hernösands Consistorii Circulaire, N:364* benämns behovet för mission hos samerna i Lappland. Det intressanta är hur behovet för mission i Lappland beskrivs som nästintill, om inte lika, viktig som den för hedningarnas omvändelse⁶⁵ Det är intressant att just exemplet av mission hos hedningarna används för att visa vikten av Lapplands behov av mission. Det är på ett

⁶² Svenska Missionssällskapets Protocoller 1835 - 1842, bild 2

⁶³ Svenska Missionssällskapets Protocoller 1835 - 1842, bild 2-3

⁶⁴ Ibid, bild 3

⁶⁵ Ibid, bild 47

liknande sätt också intressant mission för hedningar och mission för samer beskrivs som två olika saker, vilket om det används utan kontext och övriga källor kan peka på att samer inte är eller kallades för hedningar. Här är det viktigt att notera att, eftersom att källmaterialet inte beskriver samerna som hedningar just genom att använda begreppet hedningen innebär inte det nödvändigtvis att de inte sågs som hedningar.

4.2 En förklaring av begreppet nybyggare

Att ge en tydlig definition av vad en nybyggare är i kontexten av detta arbete är inte helt enkelt. Det beror till stor del på att källmaterialet inte ger en tydlig definition. Enligt Nationalencyklopedin definieras nybyggare således: “person som bosätter sig på tidigare obebodd plats vanligen med tanke på uppodling av jord”.⁶⁶ Denna definition kan definitivt passa in i kontexten men ters sig vara relativt brett och generellt. Således är användningen av exempelvis begreppsanalys användbart i detta fall för att hitta en bättre specificitet angående begreppet nybyggare.

Som jag tidigare har nämnt i detta arbete så kan en förståelse av motbegrepp vara väldigt gynnsamt i en begreppsanalys. I detta arbete framgår nybyggare som det mest tydliga motbegrepp till same eller “lapp”. Detta arbete har inte avsikten att djupgående analysera detta begrepp men anser att en viss förståelse är nödvändigt i och med att begreppet uppkommer vid ett flertal tillfällen. En essentiell detalj angående begreppet är språket. Språkförhållanden i Lappland är något som Sölve Anderzén nämner i sin artikel *Kyrkans undervisning i Lappmarken under 1800-talet*, specifikt i fallet av nybyggare, att de både är svensk och finskspråkiga.⁶⁷ Detta är en av de aspekter som visar på en viss fluiditet i begreppet nybyggare, likt hur “lapp” har en viss fluiditet. Detta i och med att båda begreppen kan pekas på som språklig icke-homogena med nybyggarnas beskrivning som svenska och finskspråkiga och samernas olika språk som är syd-, central- och nordsamiska.⁶⁸

Ytterligare perspektiv som kan förtydliga hur begreppet nybyggare förhåller sig till “lapp” och same är perspektivet angående det kristna och bofasthet kontra nomadiskt. Genom att lyfta fram det kristna perspektivet så kanske det finns en möjlighet att knyta an nybyggar-

⁶⁶ Nationalencyklopedin, nybyggare. <http://www-ne-se.ludwig.lub.lu.se/uppslagsverk/ordbok/svensk/nybyggare> (hämtad 2022-01-07)

⁶⁷ Anderzén Sölve, *Kyrkans undervisning i Lappmarken*, S. 397

⁶⁸ Ibid, S. 397, 394

begreppet till dikotomin mellan icke-kristen och kristna, samt hur perspektivet på levnadssättet kan visa på motsättningen mellan det bofasta och nomadiska. Här kan vi vända oss till Tobias Hjelmars analys av synen på nybyggare i sin uppsats *Jag skall bära Guds ord till fjellens vanlottade barn*. I avsnittet där han jämför synen på samer och nybyggare betonar Hjelmars att båda grupperna ska generellt ha haft en hård tillvaro och ha varit begränsad i sin tillgång på Guds ord, samt att det ska ha haft en liknande inställning till kristendomen.⁶⁹ Hjelmars betonar också att det fanns motsättningar mellan grupperna i form av ekonomiska förutsättningar och kulturella perspektiv.⁷⁰ Utifrån detta kristna perspektiv som Hjelmars lyfter kan det uppfattas att nybyggare och samer har vissa likheter. Detta är ett relativt intressant sätt att problematisera hur nybyggare-begreppet motsätts "lapp" och same där det tydliggörs att begreppen inte är huggna i sten och besitter en viss fluiditet, samt hur man genom att titta på likheter och skillnader i aktuella beskrivningar kan visa att begreppen inte är direkta motsättningar av varandra.

4.3 En kristen tillhörighet

Detta avsnitt önskar att redogöra för en väldigt säregen kvalité som existerar i analysen av en "vi och dem"-mentaliteten utifrån kristna missionärer. Detta är tolkningen och uppfattningen av en kristen tillhörighet. En liknande analys till denna görs i Adam Gunneviks kandidatuppsats *Kristen mission som kolonisation?* där han kallar det "den kristna trons förenande band". Det finns likheter och aspekter som kan jämföras i båda våra analyser men vi antyder och menar också olika i våra analyser, vilket kan bero på att vi har olika ingångsvinklar.

Den kristna tillhörigheten kan definieras på två sätt. De ena sättet är likt Gunneviks analys som fokuserar på hur ord såsom "vän" kan användas för att visa på en gemenskap inom det kristna, vilket ligger i motsättning till det icke-kristna.⁷¹ Detta sätt är i min åsikt mer kompletterande till vi- och dem-perspektivet på kristna och icke-kristna. Det andra sättet är mer diffust och är befäst i användningen av begrepp och ord för att finna en uppfattning av samhörighet utöver eller vid sidan av vi- och dem-perspektivet. Detta andra perspektiv är det som jag finner i mitt material.

⁶⁹ Hjelmars, Tobias, *Jag skall bära Guds ord till fjellens vanlottade barn*, S. 29

⁷⁰ Ibid, Sida 30

⁷¹ Gunnevik Adam, *Kristen mission som kolonisation?* S. 25

Det primära begreppet som jag vill ta upp för att illustrera vad jag menar är "hednabröder" men också uttrycket "barn av samma fader", vilket förekommer i källmaterialet.⁷² Begreppet "hednabröder" är intressant om vi använder ett liknande perspektiv som Gunnevik. Detta i och med att användningen av ordet bröder antyder något vänligt och positivt. Men detta kan problematiseras med att det just refererar till hednabröder och inte enbart bröder. För enligt Gunnevik förstärker dessa positiva ord "vi och dem"-mentaliteten mellan kristna och hedningar där broder och vän används för de kristna.⁷³ Begreppet "hednabröder" kan framstå som något otydligt och kan tolkas olika. Det är här det är intressant och relevant att ta upp uttrycket "barn av samma fader". Både uttrycket i sig och sammanhanget som det nämns i är relevant. Uttrycket används rätt självklart i samband med att framhäva det positiva med mission, specifikt görs detta i källtexten "Anmälan".⁷⁴ Precis före uttrycket används ordet medmänniskor, vilket är väldigt likt vad uttrycket i sig självt påpekar.⁷⁵ Vad som antyds är delvis den mer tydliga uppfattningen av att alla människor är skapade av Gud enligt kristendomen, det vill säga att vi alla är barn av Gud. Detta kan i sin tur peka på en "universell" gemenskap där alla människor är Guds barn, både kristna och icke-kristna. Detta kan förstärkas genom att knyta an till Gunneviks presentation av missionärens beskrivning av kristna och omvända kristna som vänner.⁷⁶

4.4 Idéer i samband med begreppet "lapp"

I processen av att förstå begreppet "lapp" i den synkroniska kontexten av SMS kateketskolor under åren 1835–1840 är förståelsen av associerade ord essenssielt, såsom icke-kristen eller hedning. Det är dock viktigt att först förstå begreppets association till idéer och idéströmningar. De idéströmningar som i modern tid ofta associeras med ordet "lapp" och dess innebörd är exempelvis nykterhet, rasism och rasbiologi. Dessa tre idéströmningar är ofta återkommande i studien av samer och deras relation till svenska staten och svenska kyrkan. Rasism och rasbiologi är ofta mer anknutna till perioden efter den som detta arbete använder. Det är dock intressant för detta arbete och dess analys av begreppet "lapp" om det finns idéer som är knutna till rasism och rasbiologi, vilket hade visat på kopplingar mellan

⁷² Svenska Missionssällskapets Protocoller 1835 - 1842, bild 2–3

⁷³ Kristen mission som kolonisation? S. 25

⁷⁴ Svenska Missionssällskapets Protocoller 1835 - 1842, bild 2-3

⁷⁵ Ibid, bild 2

⁷⁶ Kristen mission som kolonisation? S. 25

detta arbetes valda period mellan 1835–1880 och den senare perioden. Arbetet har tidigare presenterat två exempel på hur vissa idéer är sammanflätade med begreppet “lapp” under perioden mellan 1835–1840. Dessa exempel är idén av nykterhet och ärftlig fallenhet för “starka drycker” som appliceras på samerna i Sefströms reseberättelse.⁷⁷ En viss jämförelse angående nykterhet har gjorts tidigare i texten men kommer att utvecklas i senare avsnitt. Det gäller även angående analysen av ärftlig fallenhet för alkohol.

5. Intention, uppfattningar och idéer under 1800-talets andra hälft

Detta arbetes diakroniska kontext är i sin bredaste form definierad som 1800-talets andra hälft, vilket är gjort för att bäst passa en diakronisk analys samt för att kunna inkludera inslag och exempel från olika årtal. Analysen av det diakroniska kontexten kommer att göras utifrån liknande punkter som den synkroniska. Detta för att så tydligt som möjligt kunna redogöra för en förändring i intention och uppfattning angående samerna i Lappland.

5.1 Synen på samer under 1880

Tobias Hjelmars kandidatuppsats skildrande av samer, nybyggare och relationen mellan dem har tydliga likheter med detta arbete och dess syfte. Hjelmars redogörelse av dessa grupper och uppfattningen av dem är centrala för att se hur synen på samer i sig själva och i relation till nybyggare har förändrats från perioden 1835–1840 till cirka 1880.

I Hjelmars slutsats angående synen på samer finns det ett flertal aspekter som är värda att ta upp. Hjelmars betonar en generellt negativ syn på samerna, vilket framgår genom beskrivningen av dem som “lata”, “halvvilda” samt att deras kristenhet är opålitlig.⁷⁸ Det noteras för övrigt att denna uppfattning som presenteras har en relation till sin samtid och kan bero på en bristfällig kunskap av den samiska kulturen och livsstilen.⁷⁹

Ett exempel som är mer specifikt relevant för just detta arbete är i relation till ett besök vid ett barnhem i Bäcksele. Här nämner Hjelmars den genomgående användningen av ordet barn,

⁷⁷ *Svenska Missionssällskapets Protocoller 1835 - 1842*, bild 47

⁷⁸ Hjelmars, Tobias, *Jag skall bära Guds ord till fjellens vanlottade barn*, S. 30

⁷⁹ *Ibid*, S. 24

vilket används både för att benämna just barn och i ett mer kolonialt sammanhang. Detta koloniala sammanhang kan uppfattas genom hur en kolonialmakt rättfärdigar sig själv genom att benämna ett folk som barn i behov av upplysning.⁸⁰ Hjelmar lägger också fram exempel från sin tidigare forskning för att peka på hur det är något som har skett i relation till samer sedan 1860 och något som sker på ett mer globalt plan.⁸¹

I min egen läsning av Hjelmars kandidatuppsats upplever jag att dikotomin mellan kristna och icke-kristna framgår relativt tydligt. Hjelmar presenterar exempelvis den enorma glädjen som framgår i hans källmaterial angående spridningen av kristendomen hos samerna.⁸² Samtidigt som det på många sätt framhävs en negativ eller sorgsen kvalitet av att inte vara kristen eller att sakna kristendomen, vilket kan ses i benämningen av samer som vanlottade i anknytning till deras behov för religiös guidning.⁸³

5.2 Nykterhetsrörelse hos samerna 1886

Närvaron av nykterhetsrörelsen och uppfattningen angående idén av nykterhet i Lappland kan ses i källtexten *Wårt folks farligaste fiende: lappska nykterhetsskrift*. Kanske det som är av störst intresse angående denna källtext är hur den framhäver nykterhet som något ursprungligen samisk med en betoning på att alkohol i form av "starka drycker" har kommit till Lappland och inte är naturliga för regionen.⁸⁴ I samband med detta antyds det tydligt att de forna samerna, som levde utan alkohol, var både lyckligare och rikare.⁸⁵ Denna text och specifikt de nämnda avsnitten kan på många sätt tolkas åberopa idén av en den ädle vilden, specifikt i hur den beskriver de forna samerna som mer lyckliga med större välfärd. Samtidigt är det viktigt att poängtera hur texten lägger ansvaret för att ha korrumpat samerna med alkohol och dryckenskap hos handelsmän och kustbor.⁸⁶ Detta förstärker på många sätt uppfattningen av en dikotomi mellan samer och svenskar under 1880-talet. Genom att sätta skuld vid handelsmän och i synonym svenskar för att alkohol och alkoholism orsakar problem och misär för samerna så sätts samerna i motsättning, där man genom ett postkolonialt perspektiv kan beskriva samerna som "det andra" som definieras utifrån det

⁸⁰ Hjelmar, Tobias, *Jag skall bära Guds ord till fjellens vanlottade barn*, S. 26

⁸¹ Ibid, S. 26

⁸² Ibid, S. 29

⁸³ Hjelmar, Tobias, *Jag skall bära Guds ord till fjellens vanlottade barn*, S. 24

⁸⁴ *Wårt folks farligaste fiende : lappska nykterhetsskrift*, S. 4

⁸⁵ Ibid, S. 4

⁸⁶ Ibid, S. 4

svenska eller nybyggare. I samband med detta är det värt att ha i åtanke hur källtexten *Wårt folks farligaste fiende* presenterar eller är representativ för nykterhetsrörelsens intention bakom sin verksamhet i Lappland. I detta fall skulle verksamhet kunna beskrivas som spridning av nykterhetsskrifter i stilen av *Wårt folks farligaste fiende*. Denna intention har redogjorts i det tidigare avsnitt 3.4 *Frågan angående nykterhet* men kan kortfattat definieras utifrån en önskan att sprida och återinföra nykterhet hos samerna i Lappland, vilket argumenteras utifrån religiösa, moraliska och hälsorelaterade ståndpunkter. Detta kommer jämföras i arbetets senare del.

5.3 Förändringar i skolformen och utbildningen av samer

Under 1800-talets andra hälft sker ett flertal olika utvecklingar och förändringar angående skolformen i Sverige. Dessa är av relevans för hur verksamhet i form av kateketskolor förändras under perioden samt hur detta påverkar utbildningen av samiska barn i Lappland.

Utvecklingen av SMS kateketskolor i Lappland blir under 1800-talets andra hälft mer sammanflätad med utveckling av den allmänna skolan i Sverige. Den bibehåller dock säregna problem och krav som lyfts i olika sammanhang. I Sölve Anderzéns text *Kyrkans undervisning i Lappmarken under 1800-talet En ständigt pågående process för att finna fungerande arbetsformer* från *De historiska relationerna mellan Svenska kyrkan och samerna* framhävs olika utvecklingar av SMS kateketskolor och hur de är relaterade till vissa nationella lagstiftningar. Anderzén nämner tre stycken lagstiftningar som är centrala. Dessa är folkskolestadgan från 1842, kommunreformen från 1862 och sameskolreformen från 1864. Det är i första hand sameskolreformen som är relevant för detta arbetet och dess syfte, det finns dock relevans i hur de två föregående lagstiftningarna påverkar sameskolreformen. De primära effekterna av dessa lagstiftningar är hur de förebygger den allmänna folkundervisningen i Sverige och hur ansvaret för att bedriva skolor läggs hos sockenstämmorna och efter 1862 då det blir kommunernas ansvar.⁸⁷ I samband med detta nämner Anderzén hur kraven för att bedriva skolor i lappmarken var mer speciella. Det nämns att den förberedande femårsperiod för att kunna bygga skolhus och anställa lärare inte var tillräcklig vilket i sin tur försvårade möjligheten för socknarna i Lappland att kunna fullfölja de krav som nu ställdes.⁸⁸ Detta ledde fram till förslaget att återupprätta "lappsolor"

⁸⁷ Anderzén Sölve, *Kyrkans undervisning i Lappmarken*, S. 385-386

⁸⁸ Ibid, S. 386

i vissa orter för att underlätta undervisningen.⁸⁹ En intressant notering är att i de skolor som drivs i områden där samiska är majoritetsspråket ska utbildningen ske på samiska, vilket generellt gällde de nordliga delarna av lappmarken.⁹⁰ Detta skiljer sig rätt skarpt från andra delar av lappmarken där det svenska språket var mer prevalent. Enligt Anderzén så var policyn av inackordering använd till större effekt i dessa områden, vilket innebar att samiska barn skulle bo hos bofasta svenska familjer. Detta för att de i sin tur skulle kunna få ”åtnjuta christelig uppfostran och omvårdnad samt öfwas i nyttigt arbete” samt lära sig det svenska språket i ortens skola.⁹¹ Anderzén tillägger dock i ett senare stycke att utbildning genom inackordering inte hade någon direkt framgång och upphörde efter en kort tid.⁹²

I Anderzéns redogörelse av undervisning i Lappland under 1800-talet så benämner han något väldigt specifikt angående 1896 års reglemente, vilket är den stora förändring som följer 1864 sameskolreformen. Det noteras att önskan att hitta en universal undervisningsmodell för hela lappmarken och svårigheterna med detta fortsätter att vara den dominerande uppfattningen, vilket presenteras genom tre alternativ av undervisningsform: Lappfolkskolor, kateketskolor eller allmänna folkskolor.⁹³

I sina slutord lägger Anderzén fram ett antal intressanta insikter angående undervisning i Lappmarken under 1800-talet. Anderzén lägger stor vikt vid svårigheten att finna ett enhetligt system eller modell för undervisningen. Enligt honom har denna svårighet sitt ursprung i de stora skillnader som finns mellan olika församlingar i lappmarken. Variationer beroende på språkförhållanden och antalet samer i församlingarna nämns exempelvis.⁹⁴ Någonting som Anderzén betonar angående perioden fram till 1846 är hur den är präglad av en uppriktig och möjligen naiv inställning att hitta arbetsformer för samerna, men att detta är underbetonat av en ofta yttrad önskan att öka antalet bofasta samer. Detta gäller även för användningen av det samiska språket, vilket ansågs vara användbart i undervisningen men att det fanns en underliggande önskan att bredda användningen av det svenska språket.⁹⁵ Relationen till det samiska språket är intressant för hur det förändras efter 1846. Enligt Anderzén så förändras

⁸⁹ Ibid, S. 386

⁹⁰ Anderzén Sölve, *Kyrkans undervisning i Lappmarken*, S. 386

⁹¹ Anderzén Sölve, *Kyrkans undervisning i Lappmarken*, Sida 386

⁹² Ibid, S.392

⁹³ Anderzén Sölve, *Kyrkans undervisning i Lappmarken*, S.394

⁹⁴ Ibid, S.397

⁹⁵ Ibid, S.397–398

synen på det samiska språket i perioden fram till 1896 där det framhävs att en stimulering eller forcering av det svenska språket hos samerna var nödvändigt, vilket Anderzén knyter an till en större civiliseringsprocess.⁹⁶

6. Jämförelse mellan den synkroniska och det diakroniska

Genom att jämföra synen på samer och idén av utbildning för samer under den synkroniska och diakroniska kontexten så möjliggörs det att se förändringar i avsikter, idéer och uppfattningar. I denna jämförelse så är fysiska faktorer också centrala. Detta eftersom de fysiska förändringarna mellan kontexten såsom skolformer och lagstiftningar kan både peka på avsikter och uppfattningar i sig själva men kan också stödja redan etablerade argument.

6.1 Synen på samer och utbildning av samer

För att få en fullständig bild av synen på samer i en specifik kontext så är aspekter som hur en same definieras, vilka idéer som är sammanknutna med samer och om det ges en motsats eller ett motbegrepp väldigt bra utgångspunkter. I avsnittet där jag analyserade begreppet "lapp" i den synkroniska kontexten så noterade jag att en viss fluiditet existerar i begreppet, vilket är beroende på en svårighet att finna en konkret definition. Den närmaste definitionen som ges av vad en "lapp" eller same är i den synkroniska kontexten är utifrån deras språk och deras nomadiska levnadssätt.⁹⁷ Att dessa två kvaliteter nämns specifikt är gjort eftersom de är de problem som försvårar möjligheten för mission i den synkroniska kontexten.⁹⁸ I och med det synkroniska kontextens tunga anknytning till mission och den kristna tron så framhävs även den icke kristna kvaliteten hos samerna, vilket innebär ett motbegrepp till det kristna. Detta framgår tydligast i önskan att främja ett kristet liv hos samerna, vilket då skulle ersätta det redan existerande och icke-kristna samiska levnadssättet.⁹⁹ Sölve Anderzén gör en liknande poäng när han noterar att i perioden fram till 1846 fanns det en generell önskan att fler samer skulle bosätta sig och ta sig an det svenska språket.¹⁰⁰ Det är dock viktigt att notera att detta är en önskan, samt ha i åtanke en annan viktig sak som Anderzén beskriver, vilket är den uppriktiga och möjligtvis naiva inriktning att hitta arbetsformer som fungera för samerna

⁹⁶ Anderzén Sölve, *Kyrkans undervisning i Lappmarken*, S.398

⁹⁷ *Svenska Missionssällskapets Protocoller 1835 - 1842, Bild 47*

⁹⁸ *Ibid, S., Bild 47*

⁹⁹ *Sameskolor inom Åsele Lappmark*, S.111

¹⁰⁰ Anderzén Sölve, *Kyrkans undervisning i Lappmarken*, S. 397–398

under perioden fram till 1846.¹⁰¹ Detta är en väldigt viktig synpunkt som liknar min egna uppfattning angående perioden. Jag anser att den synkroniska perioden och SMS kateketskolor under perioden är markant pragmatiskt. Vad jag menar med detta är att beslut görs för att bäst kunna föra mission och etablera kateketskolor hos samerna utifrån de två stora problemen som existerar med det samiska språket och det nomadiska levnadssättet. Angående språket görs detta genom att använda språket i samband med svenska i utbildningen vid kateketskolorna och att utbilda katekeserna i samiska.¹⁰² I fallet av den nomadiska livsstilen är den primära och kortvariga lösningen att ha de samiska barnen boende vid kateketskolorna, i exempelvis barnhem.¹⁰³

I den diakroniska kontexten så kan ett flertal olika exempel ges som passar in i den pragmatiska trenden, som liknande metoder för att lösa problemen angående det samiska språket och levnadssättet. Sölve Anderzén presenterar att i perioden efter 1846 och återinförandet av "lappskolor" så ska de regioner där samiska är majoritetsspråket vara det primära språket i utbildningen, vilket är likadant för de regioner där majoriteten är svensktalande.¹⁰⁴ Detta speglar ett liknande pragmatiskt tankesätt som i det synkroniska kontexten angående användningen av det samiska språket samtidigt som det är essentiellt att betona den tidigare presenterade missuppfattningen av det samiska språket.¹⁰⁵ Samt den kulturella dissonans det tyder på. Att dra paralleller till bemötande av den samiska levnadsstilen är inte lika tydligt. Det är mycket möjligt att dra en jämförelse mellan SMS barnhem och policyn av inackordering som användes en period runt 1846. Den primära liknelsen är hur bägge sätter de samiska barnen i en specifik miljö. I fallet av SMS barnhem så kan de anses vara en del av SMS önskan att sprida en kristen uppfostran, vilket förstärks genom att ha barnen vid barnhem för att hållas i ett bofast liv medans de utbildas vid kateketskolorna.¹⁰⁶ En liknande uppfattning kan vi se i policyn av inackordering där Anderzén beskriver att ett primärt syfte med inackordering var att barnen skulle kunna få ha en kristlig uppfostran i hemmet av svenska nybyggarfamiljer.¹⁰⁷ Likheterna är tydliga, det är

¹⁰¹ Ibid, S.397

¹⁰² Svenska Missionssällskapets Protocoller 1835 - 1842, Bild 477

¹⁰³ Sameskolor inom Åsele Lappmark, S.111

¹⁰⁴ Anderzén Sölve, *Kyrkans undervisning i Lappmarken*, S. 386

¹⁰⁵ Anderzén Sölve, *Kyrkans undervisning i Lappmarken*, S.394

¹⁰⁶ Sameskolor inom Åsele Lappmark, S.111

¹⁰⁷ Anderzén Sölve, *Kyrkans undervisning i Lappmarken*, S. 386

dock värt att lyfta fram inackorderingens kortvariga användning.¹⁰⁸ Således är inte jämförelsen mellan SMS barnhem och policyn av inackorderingens en jämförelse av långvariga strukturer i samisk utbildning, snarare hur metoder och policy under de två kontexten kan ha gemensamma nämnare i sina avsikter såsom önskan att de samiska barnen ska få ta åt sig av en kristen uppfostran.

Någonting som är återkommande och intressant är hur i både den synkroniska och diakroniska kontexten så är utbildningen i Lappland något speciell eftersom både samiska och nybyggarbarn utbildas ihop. I det synkroniska kontexten är det som sticker ut mest hur SMS kateketskolor från början var menade för samiska barn i och med dess anknytning till SMS missionsverksamhet, vilket var baserat på önskan att bredda en kristen undervisning och uppfostran till "lappallmogens" barn, genom att bedriva barnhem samt skolor.¹⁰⁹ Det går tydligt att se hur den förenämnda avsikten är uppfylld genom SMS kateketskolor i Lappland men faktumet att nybyggarbarn i Lappland utbildas vid dessa kateketskolor är avvikande från den nämnda avsikten med SMS kateketskolor. Detta kan peka på en skillnad i avsikten med kateketskolorna och den faktiska verksamheten av kateketskolor. Jag har tidigare tagit upp att utbildningen av same- och nybyggarbarn i samma skolor inte diskuteras aktivt i källmaterialet från de synkroniska kontexten, primärt i A.G Sefströms reseberättelse från 1840 som är den källa som ger mest information angående den vardagliga situationen vid SMS kateketskolor. I Sefströms reseberättelse förekommer ett flertal olika variationer av ord för att beskriva barnen vid kateketskolorna. Det allmänna begreppet barn eller barnen används men också mer specifika ord som "lappbarnen" och den "svenska allmogens barn".¹¹⁰ Variationen i ordanvändningen kan bero på vad som är mest effektivt, exempelvis använder Sefström termer och ord efter vad som är mest praktiskt, genom att endast använda de specifika orden när han enbart refererar till de samiska eller de svenska barnen. Jag anser att detta är ett rimligt sätt att förstå variationen men det som egentligen är mest intressant med variationen är att man benämner svenska och samiska barn ihop. Detta kan i viss mån knytas an till den tidigare nämnda pragmatiska trend som framgår i den synkroniska och diakroniska kontexten.

Detta vilar på många sätt på varför och med vilken avsikt som nybyggarbarn får utbildas vid SMS kateketskolor. Det är här det blir intressant att ingen aktiv anledning ges av Sefström

¹⁰⁸ Ibid, S.392

¹⁰⁹ *Sameskolor inom Åsele Lappmark*, S.111

¹¹⁰ *Svenska Missionssällskapets Protocoller 1835 - 1842, Bild 476–477*

eller andra delar av källmaterialet till varför nybyggarbarn antas vid kateketskolorna. Jag benämnde tidigare i uppsatsens att det kan spekuleras att anledningen till att nybyggarbarn antas vid skolorna är om det finns plats för dem. Samtidigt som det rimligen kan spekuleras att ett visst intresse må ha funnits hos nybyggarfamiljer att låta deras barn utbildas vid kateketskolorna, eftersom att det inte är förrän 1842 som idéen av en allmän folkskola blir aktuell.¹¹¹ Således kan SMS kateketskolor möjligen ha setts som en bra möjlighet för nybyggarfamiljer i en period före 1842 års folkskolestadga. I och med detta kan vi vända oss till Sölve Anderzén som i slutorden i sin artikel *Kyrkans undervisning i Lappmarken under 1800-talet* betonar den demografiska skillnaden mellan olika socknar och pastorat i Lappland, vilket försvårade möjligheten att ha en form av skola i Lappland under 1800-talet.¹¹² Tre stycken variationer mellan olika socknar som Anderzén nämner är andelen samer, språkförhållandena och befolkningmängden.¹¹³ Dessa tre variationer kan stödja argumentet att en viss pragmatik existerade i de beslut som gjordes angående antagandet av samiska barn och nybyggarbarn. Detta beroende på hur befolkningen i en region ser ut demografiskt utifrån språk, antal och andel samer så kan förhållandena vara sådana att nybyggarna har möjligheten att utbildas vid SMS kateketskolor. Detta är inte något som konkret uttrycks i källmaterialet men jag anser dock att det är en spekulering och ett argument som har ett visst stöd i kontexten som källmaterialet befinner sig i.

I jämförelse med den diakroniska kontexten så finns det vissa intressanta aspekter som förändrar hur samiska barn och nybyggarbarn utbildas ihop vid samma institution. Det mest avgörande är 1842 års folkskolestadga och 1846 års sameskolreformen, vilket kortfattat resulterade i att varje socken i Sverige skulle ha en skola.¹¹⁴ I samband med 1846 så görs det undantag för Lappland angående de krav som folkskolestadgan innebär eftersom att Lapplandsregionen medför särskilda problem som försvårar möjligheten att fullfölja kraven.¹¹⁵ I perioden efter 1846 finns det några exempel som kan ge insikter i huruvida same- och nybyggarbarn kunde utbildas ihop, vilket primärt syns genom policyn av

¹¹¹ Sveriges riksdag, Demokratins historia, *Sveriges riksdag*, 2018, [https://www.riksdagen.se/sv/valet-2018/riksdagsvalet-i-undervisningen/demokratins-historia/\(Hämtad 2021-12-09\)](https://www.riksdagen.se/sv/valet-2018/riksdagsvalet-i-undervisningen/demokratins-historia/(Hämtad+2021-12-09))

¹¹² Anderzén Sölve, *Kyrkans undervisning i Lappmarken*, S. 397

¹¹³ *Ibid*, S.397

¹¹⁴ Sveriges riksdag, Demokratins historia, *Sveriges riksdag*, 2018

¹¹⁵ Anderzén Sölve, *Kyrkans undervisning i Lappmarken*, S 386

inackordering.¹¹⁶ I Anderzéns beskrivning av policyn är det viljan att samiska barn ska bo med bofasta och svenska familjer samt att de samiska barnen ska gå i skola med de svenska barnen för att lära sig svenska, som är primärt.¹¹⁷ Jag anser att angående same- och nybyggarbarnens gemensamma utbildning så finns det tydliga likheter mellan det synkroniska och diakroniska kontexten. Det framgår i båda kontexten att same- och nybyggarbarn utbildas ihop vid vissa skolor, vilket också är något som uppmuntras genom inackorderingspolicyn i den diakroniska kontexten.¹¹⁸ Det är också värt att belysa återinförandet av "lappskolor".¹¹⁹ Det skulle kunna argumenteras att fokuset på att använda särskilda "lappskolor" leder till en separering av samiska barn och nybyggarbarn. Det finns dock belägg för att denna separation inte är den primära avsikten bakom beslutet. Enligt Anderzén så återinförs användningen av "lappskolor" för att underlätta med undervisningen av samiska barn i vissa regioner i Lappland.¹²⁰ Detta knyter i sin tur an till Anderzéns poängtering att olika typer av skolformer prövas i i försök att hitta en form som löser de problem som existerade i Lapplandsregionen.¹²¹ Jag anser att detta är en del av den pragmatiska trend som syns i både det synkroniska och diakroniska kontexten, vilket i min uppfattning innebär att återinförandet och användningen av "lappskolor" i perioden efter 1846 görs utifrån en praktisk och pragmatisk önskan att bäst bemöta den problematik som finns med att försöka etablera en typ av skolform i ett landskap med geografiska och demografiska skillnader.

6.2 Jämförelsen av det kristna motivet

I både den synkroniska och diakroniska kontexten så framgår det kristna motivet vid ett flertal tillfällen och genom olika perspektiv. Betoningen av det kristna syns och framgår i synen på samer och deras levnadssätt men också i samband med utbildning och skolform. Den stora skillnaden i jämförelsen mellan den synkroniska och diakroniska kontexten är att den synkroniska kontexten är något mer sammanhängande, eftersom den kontexten är grundat i ett källmaterial. Detta vilket skiljer sig från den diakroniska som brukar ett flertal källor för att etablera en kontext. Vad som är essentiellt med att förstå det "kristna motivet" är hur

¹¹⁶ Ibid, S.386

¹¹⁷ Anderzén Sölve, *Kyrkans undervisning i Lappmarken*, S.386

¹¹⁸ Anderzén Sölve, *Kyrkans undervisning i Lappmarken*, S 386

¹¹⁹ Anderzén Sölve, *Kyrkans undervisning i Lappmarken*, S.386

¹²⁰ Ibid, S.386

¹²¹ Ibid, S.397

aspekter som mission och en spridning av kristna värden och levnadssätt påverkar och syns i motiv, avsikter och uppfattningar i de olika källmaterialen.

I det synkroniska kontextet så är det kristna något som tydligt och ofta betonas. Det kan vara allt från det mer generella till det mer specifika. SMS önskan att breda en kristen uppfostran och utbildning hos "lappallmogen" i sin stadga är ett bra exempel på ett kristet motiv.¹²² Inom detta motiv så kan specifika detaljer nämnas såsom betoningen av kristet undervisningsmaterial vid SMS kateketskolor.¹²³ I och med att den synkroniska kontexten utgår ifrån SMS och dess kateketskolor i Lappland så är det relativt rimligt att betoningen av det kristna är inbakat i många aspekter av verksamheten, vilket syns i exempel som de ovan.

I den diakroniska kontexten så framgår det vissa aspekter som liknar de som framgår i den synkroniska kontexten. Den tydligaste som framgår angående ett kristet motiv i utbildningen av samer är betoningen av en kristen uppfostran i policyn av inackordering.¹²⁴ Detta vilket nästintill direkt speglar SMS önskan att göra detsamma i sin stadga.¹²⁵ För att jämföra missionsperspektivet mellan de två kontexten så är *Jag skall bära Guds ord till fjellens vanlottade barn* av Tobias Hjelmars den text som är lämpligast för en direkt jämförelse, vilket delvis har att göra med att Hjelmars använder källmaterialet från Walter Gustafssons reseberättelse från 1880. Hjelmars uppsats ger i generalitet insikter i missionstanken under 1880 och ger en fördjupning i synen på samerna med ett kristet perspektiv.

I sammanhanget av mission under 1880 så kan en stor likhet med den synkroniska kontexten ses i organisation som skickade Gustafsson till Lappland, vilket är *Lapska Missionens Vänner*. Två punkter som är väldigt sägande är likheten i motiv som *Lapska Missionens Vänner* och SMS delar samt att *Lapska Missionens Vänner* under 1880 verkade som en stödförening till SMS.¹²⁶ Kopplingen och likheten mellan *Lapska Missionens Vänner* och SMS motiv för mission, som Hjelmars tar upp, ligger i föreningarnas uttalade syften. *Lapska Missionens Vänner* beskriver sitt syfte att vara att "befrämja mission inom den svenska Lappmarken" medans SMS identifierar sitt syfte med "Protestantiska lärans utbredande bland

¹²² *Sameskolor inom Åsele Lappmark*, Sida.111

¹²³ *Svenska Missionssällskapets Protocoller 1835 - 1842*, bild 476

¹²⁴ Anderzén Sölve, *Kyrkans undervisning i Lappmarken*, Sida 386

¹²⁵ *Sameskolor inom Åsele Lappmark*, Sida.111

¹²⁶ Hjelmars, Tobias, *Jag skall bära Guds ord till fjellens vanlottade barn*, S. 9

Hedningarna”.¹²⁷ En viktig kontextuell detalj för att förstå hur dessa två olika uttryck är lika varandra är att SMS efter 1840 enbart var fokuserad på Lappland.¹²⁸ Detta i kombination med den fluiditet som finns i begreppet “lapp” i det synkroniska kontexten samt begreppet hedning i relation till “lapp” så blir likheten relativt klar. Att dessa två organisationer är engagerade och intresserade i mission och ett kristnande av Lappland. Det är dock viktigt att notera skillnaden i metod. Alltså att SMS i grunden använder kateketskolor i sammanhanget av mission i Lappland och att *Lapska Missionens Vänner* skickar missionärer såsom Walter Gustafsson på mission för att på egen hand sprida mission. Detta är i och för sig viktigt och kan vara intressant men jag anser att i syftet för detta arbete så är det motiven och uppfattningarna bakom metoderna som är essentiella. Alltså att det är likheten i motiv och syfte för mission mellan organisationerna under både den synkroniska och diakroniska kontexten som är av intresse för detta arbete.

I och med att detta avsnitt tar upp *Jag skall bära Guds ord till fjellens vanlottade barn* och dess kristna motiv för mission så finns det detaljer angående synen på samer under 1880 som bör tas upp. I regel så är det Gustafssons negativa syn på samerna som är viktigast. Gustafsson beskriver exempelvis samerna som “lata”, “halvvilda” och opålitligt kristna.¹²⁹ Detta knyter förövrigt an till en relativt genomgående dikotomi mellan de kristna och icke-kristna där de icke-kristna beskrivs i ett negativt ljus. Ett av de tydligaste exemplen är Gustafssons beskrivning av samerna som vanlottade och deras behov av religiös vägledning.¹³⁰ Gustafssons generellt negativa syn på samerna utifrån ord som “lata” och “halvvilda” är något som sticker ut i jämförelsen med det synkroniska kontexten där denna negativa syn inte framgår. Jag vill dock notera att detta är utifrån det källmaterial jag har analyserat och att ett liknande sentiment kan ha uttryckts i andra källmaterial från perioden. Någonting som Hjelmar poängterar, som finns i båda kontexten, är den generella användningen av ordet barn för att beskriva samerna.¹³¹ Hjelmar beskriver att användningen av ordet barn i generell mening kan ses genom ett kolonialt perspektiv där kolonialmakten rättfärdigar sig själv genom att se de koloniserade som barn och i behov av upplysning.¹³² I det synkroniska kontexten och SMS arkivmaterial framgår användningen av ordet barn i viss

¹²⁷ Ibid, S.9

¹²⁸ Ibid, S.9

¹²⁹ Hjelmar, Tobias, *Jag skall bära Guds ord till fjellens vanlottade barn*, S. 30

¹³⁰ Hjelmar, Tobias, *Jag skall bära Guds ord till fjellens vanlottade barn*, S.24

¹³¹ Ibid, S.26

¹³² Ibid, S.26

mån. Användningen av ordet barn i samband med SMS kateketskolor görs relativt självklart i referens till barnen som utbildas vid skolorna men jag anser att det är viktigt att notera variationen i ålder på barnen. Det noteras att barnens ålder vid kateketskolorna generellt var mellan femton och tjugo år men att de också kunde vara under tio, dock ytterst sällan.¹³³ Denna variation i ålder och en generell benämning av alla som utbildades vid skolorna som barn skulle kunna argumenteras pekar mot en allmän syn på samerna vid skolorna som barn, även om de var äldre än vad man kanske skulle anse är ett barn

Genom de exempel som ges i detta avsnitt så framgår både ett tydligt kristet motiv men också en viss trend av att vilja framhäva det kristna i olika sammanhang. I både de synkroniska och diakroniska kontexten betonas vikten av mission hos samerna genom olika metoder, såsom kateketskolor och genom att skicka individuella missionärer till Lappland. Det refereras samtidigt genomgående till det kristna livet eller den kristna uppfostran, vilket både görs i samband med de religiösa kateketskolorna som drivs av SMS men också inom den statliga policyn av inackordering exempelvis.

6.3 Jämförelse av synen på alkohol i relation till samerna

Analysen av relationen mellan alkohol och samer i detta arbete är en av de delar som sticker ut mest. Detta möjligtvis eftersom ämnet till viss del ligger parallellt med de andra ämnena som tas upp i detta arbete. Dock så anser jag att diskussionen kring alkohol och dess relation till samerna kan på olika sätt fördjupa analysen i synen på samer samt besvara hur idén av nykterhet associeras med samer under 1800-talet, vilket även relaterar till det kristna perspektivet.

Det är på många sätt genom det kristna perspektivet som diskussionen kring idén av nykterhet finner sin relevans, vilket i kontexten av detta arbete till stor del beror på att det kristna och nykterhet har ett tydligt samband. Ett exempel från den synkroniska kontexten är hur A.G Sefström nämner samernas "ärftliga fallenhet" för "starka drycker", vilket är sagt i samband med att barnen vid kateketskolorna avstår från dessa drycker.¹³⁴ Detta pekar på att det finns en etablerad uppfattning att samerna som folk har en ärftlig svaghet för alkohol samt faktumet att de samiska barnens avstånd från alkohol ses som något positivt. Ett liknande

¹³³ *Svenska Missionssällskapets Protocoller 1835 - 1842*, bild 477

¹³⁴ *Svenska Missionssällskapets Protocoller 1835 - 1842*, bild 47

sentiment kan hittas i källtexten *Wårt folks farligaste fiende* från den diakroniska kontexten. Som jag nämnde tidigare i arbetet så är denna text på många sätt präglad av en kristen tendens, vilket framgår i sammankoppling mellan synd och “dryckenskap” och ordval som “gudlös” exempelvis.¹³⁵ Närvaron av kristna värderingar och betoningen av dess värderingar är en likhet till SMS och dess kateketskolor i den mening att bägge är präglade av kristna motiv och värderingar. Källans beskrivning av samerna och deras relation till “starka drycker” har som tidigare sagt ett liknande sentiment till den synkroniska kontexten men att det uttryck på ett annorlunda sätt. Istället för att säga att samerna har en ärftlig fallenhet för “starka drycker” och bör därför inte konsumera sådan drycker så försöker källtexten förklara dessa drycker som något främmande till Lapplands regionen.¹³⁶ Detta för att sedan påpeka hur forna samer som levde utan starka drycker vara betydligt mer lyckliga och rikare, eftersom att de specifikt inte konsumerade alkohol.¹³⁷ Detta knyter samtidigt an till textens genomgående betoning av de faror som alkohol medför, såsom att det “fördärva kroppens hälsa och förkorta livet”.¹³⁸ Genom dessa exempel så framgår det tydligt att förtärandet av “starka drycker” är något negativt men också specifikt för samer. Detta är en av de tydligaste likheterna mellan det synkroniska och diakroniska, att bägge kontexten betonar det negativa med att samerna konsumerar alkohol och att de i någon form förespråkar nykterhet i ett positivt ljus.

Dock så finns det ett flertal olika aspekter i den diakroniska kontexten som skiljer sig från den synkroniska, primärt bland dessa är en viss skillnad i synen på samerna. Jag nämnde tidigare i arbetet att källtexten *Wårt folks farligaste fiende* både till viss del anspelar en dikotomi mellan samer och nybyggare eller mer generellt de som inte är samer, samtidigt som det kan antydast en syn på samerna som folk med aspekter likt idén av den ädle vilden. Vad jag menar med att det finns likheter med idén av den ädle vilden handlar om källans beskrivning att de forna samerna som överväldigande positivt eftersom de inte hade tillgång till “starka drycker” samt hur skulden för alkoholens ankomst i Lappland läggs vid kustbor och handelsmän, vilket sedan har korrumpert och skapat misär.¹³⁹ Det är här dikotomin syns till viss del. Detta eftersom alkohol och kustbor blir snarligt synonyma och sedan sätts i

¹³⁵ *Wårt folks farligaste fiende: lappska nykterhetsskrift*, S 11

¹³⁶ *Wårt folks farligaste fiende: lappska nykterhetsskrift*, S 4

¹³⁷ *Ibid*, S.4

¹³⁸ *Ibid*, S.5

¹³⁹ *Ibid*, S.4

motsättning till samerna som ursprungligen, enligt källtexten, är nyktra. Detta kan således, beroende på perspektiv, ses som en dikotomi där de två grupperna definieras utifrån varandra och besitter tydliga motsättningar. Denna dikotomi skiljer sig från den som man kan uttolka mellan kristna och icke-kristna i SMS arkivmaterial och visar att synen på samer och samernas relation till andra grupper kan ses genom olika perspektiv och ha olika betoningar.

Idéen av nykterhet är ett passande exempel på hur en idé kan utvecklas och ha relevans parallellt med ett annat ämne. Vilket syns i hur nykterhet sammankopplas med samer och har i vissa sammanhang definierade kvaliteter såsom beskrivningen av deras “ärflika fallenhet”.¹⁴⁰ Det är samtidigt viktigt att notera hur en idé som nykterhet kan interagera och inkluderas i större perspektiv såsom vilken roll nykterhet spelar i kontext av kristna värden och i sin tur mission. Alltså att en idé som generellt utvecklas parallellt från huvudämnen kan brukas i syfte av fördjupning genom att knyta an det till andra idéer och aspekter inom det primära ämnet.

6.4 Slutsatser och sammanfattning

När det gäller att dra slutsatser från detta arbete så blir det tydligt att arbetets frågeställningar kan besvaras med olika perspektiv och insikter, men vissa aspekter är mer genomgående än andra. Det är tydligt att i både den synkroniska och diakroniska kontexten så finns det en relativ pragmatisk syn emot samerna, både i fallet av mission och i önskan att utbilda samerna. Genom de exempel som arbetet har tagit upp är det möjligt att se att den rådande mentaliteten är befäst i att bäst fullfölja sina uppgifter samt lösa de problem som bemöts i både missionsverksamheten och skolverksamheten. De problem som nämns mest genomgående är det samiska språket och den nomadiska livsstilen som bemöts genom olika metoder men görs generellt utifrån en pragmatisk mentalitet att bäst lösa dessa problem. Samtidigt framgår det att det kristna och kristendomen betonas kraftigt. Den genomgående betoningen av det kristna är intressant för att den just är genomgående. Det är samtidigt intressant att det kristna är närvarande i diskussionen angående inackordering av samer vid statliga skolor. Vad jag vill betona är att i kontexten av SMS kateketskolor så är kristnande av samer och utbildningen av samer båda närvarande, vilket är relativt självklart med religiösa kateketskolor. Det är dock inte lika självklart att det betonas vid statliga skolor såsom de som

¹⁴⁰ *Svenska Missionsällskapets Protocoller 1835 - 1842*, bild 47

etableras efter 1842 års folkskolestadga men det är just därför det är intressant att specifikt en kristen uppfostran betonas som något positivt. Det är värt att betona att SMS kateketskolor etablerades som en del av mission, vilket är en essentiell del av att förstå det kristna motiv som ligger bakom etablerandet. Detta kristna motiv eller avsikt utifrån mission saknas i fallet av de statliga skolorna men saknas inte i den diakroniska kontexten. I den diakroniska kontexten så ser vi genom Walter Gustafssons reseberättelse att önskan att missionera hos samerna fortfarande är en aktiv idé. Således så kan man se att önskan till mission, kristnandet av samer och idén av att ge utbildning till samerna existerar i både den synkroniska och diakroniska kontexten med tydliga likheter. Dock att i den synkroniska kontexten så är dessa idéer representerade i en enhet som är SMS kateketskolor, medans i det diakroniska så behövs ett bredare perspektiv i olika områden för att se att idéerna lever kvar.

Synen på samer är ett av områdena som är mest centrala i detta arbete. Synen på samer under de två kontexten är präglade av relativt olika betoningar och uppfattningar. Det som framgår tydligast i båda kontexten är hur samerna beskrivs som icke-kristna i kontexten av mission, både angående SMS kateketskolor och av Walter Gustafsson i sin reseberättelse från 1880. Vad som är särskilt i 1880-perioden är Gustafssons mer stereotypiska beskrivning av samerna som lata och halvvida, vilket är något som inte finns i källmaterialet som berör SMS kateketskolor. Det är samtidigt viktigt att ta upp idéer och begrepp som är sammanknutna med samerna. Det primära exemplet av detta är hur idén av nykterhet är närvarande i bägge kontexten men för med sig olika detaljer angående synen på samer. I den synkroniska kontexten så benämns nykterhet relativt kort som en positiv sak för samerna då de har en "ärfvlig fallenhet" för alkohol. Detta till skillnad från källtexten *Wårt folks farligaste fiende* som man kan diskutera gör sina argument utifrån en syn på samerna som delvis kan anknytas till idén av den ädle vilden samt att källan kan uppfattas sätta samerna i motsättning till kustbor/nybyggare/svenskar i en form av dikotomi.

Förståelsen av hur bakomliggande motiv framträder i de händelser som tas upp i detta arbete är ett essentiellt moment. Jag har redan nämnt den genomgående betoningen av det kristna och spridandet av kristendomen genom mission, är präglad av ett kristet motiv Detta kristna motiv kan som sagt finnas i den diakroniska kontexten i vissa sammanhang, men där det inte är särskilt närvarande är i relation till folkskolan och etableringen av statliga skolor. Sölve Anderzén i sina slutord påpekar att besluten som tas angående folkskolan och samisk

utbildning i slutet av 1800-talet kan antas vara en del av en civilisationsprocess, vilket pekar på en förändring i motiv. Denna förändring är viktig eftersom den uppkommer i den diakroniska kontexten och att den inte nödvändigtvis motsätter det kristna motivet som lever kvar i det diakroniska kontext. I och med den pragmatiska trend som jag anser finns i kontexten så blir motiven intressant eftersom de pekar mot en viss riktning och ger en uppfattning av ursprunglig avsikt, dock att denna avsikt kan ändras beroende på vilka problem som uppstår i att uppfylla den ursprungliga avsikten. Detta är något som framgår i både SMS kateketskolor som anpassar språk och använder barnhem och i de statliga folkskolorna eller "lappskolor" som också anpassar språket efter behov eller använder inackordering. Det är dock viktigt att påpeka generaliseringen och missuppfattningen angående språkförhållanden i Lappland, där missuppfattningen av samer som språkligt homogena existerade och pekar på en viss kulturell dissonans. En avrundande notering som åter anspelar varför pragmatik framgår som en tydlig trend under perioden är den fluiditet som finns i "lapp" och till viss del i begreppet nybyggare. Dessa begrepp är flytande eftersom de är beroende av omständigheter som bofasthet, språk och levnadssätt, vilket är något som detta arbete och tidigare forskning har konstaterat har en stor variation i Lappland. Således är det i min åsikt ännu mer rimlig och tydligt att en viss pragmatik framgår och syns i beslut under perioden men att denna mentalitet delvis kan genom aspekter såsom den kulturella missuppfattningen angående språket i regionen.

Sammanfattningsvis kan man ge slutsatsen att utifrån de källmaterial och forskning som detta arbete har brukat kan man se vissa trender i motiv under 1800-talet. Den mest framgående är den till synen pragmatiska trenden och den andra är det genomgående kristna motivet samt hur det kristna motivet stärks av idén av mission. Det framgår även en viss förändring i synen på samer under 1800-talet, där det diakroniska kontext visar vissa beskrivningar som kan kallas stereotypa, vilket skiljer sig från det synkroniska. Samtidigt så framgår det att vissa aspekter i synen på samer är relativt oförändrad. Såsom att samer i kontexten av mission beskrivs som icke-kristna och sätts i motsättning till de kristna. Det är essentiellt att lyfta hur idéer och begrepp är sammanbundna till synen på samer, vilket i detta arbete har representerats av idén av nykterhet som medför en möjlig fördjupning eller väg till nya insikter i synen på samer. Exempelvis den möjliga parallellen till idén av den ädle vilden. Vad som gäller närliggande begrepp är icke-kristen, hedning och "lapp" begrepp som används i direkt mening eller i association till samer under perioden.

Jag har haft som avsikt att bäst försöka tillföra till analysen av en period och ämnen som jag anser bör lyftas mer i forskningen om samisk historia och samernas relation till den svenska kyrkan och svenska staten. Kanske viktigast av allt är att jag anser att förståelse av samisk historia under 1800-talet kan leda till en djupare förståelse och kontextualisering av 1900-talets samiska historia och viktiga diskussioner kring ämnen som "lapp ska va lapp politiken", rasism och segregering i utbildningspolitiken.

7. Käll- och litteraturförteckning

Forskningsmaterial

- *Svenska missionssällskapet 1835-1876: missionstankens genombrott och tidigare historia i Sverige* Bengt Sundkler, Uppsala : Almqvist & Wiksell, 1937
- *Sameskolor inom Åsele Lappmark*, Nils Eriksson, Utgivet av Sten Henrysson. Umeå : Forskningsarkivet, Umeå universitet, 1992
- *De historiska relationerna mellan Svenska kyrkan och samerna en vetenskaplig antologi Band 1*, redaktörer Daniel Lindmark & Olle Sundström, Artos & Norma bokförlag 2016
- Gunnevik Adam, *Kristen mission som kolonisation?* Kandidatuppsats Lunds universitet, 2015
- Hjelmar Tobias, "Jag skall bära Guds ord till fjellens vanlottade barn" *En studie av Walter Gustafssons missionsresa i Lappland 1880*, kandidatuppsats, 2018
- *The Making of Manhood among Swedish Missionaries in China and Mongolia, C.1890- C.1914*, Sidenvall, Erik. Leiden; Boston: Brill, 2009

Källmaterial

- *Vårt folks farligaste fiende: lappska nykterhetsskrift*, Nyköping, Gustafsson och Hellmans boktryckeri, 1886 (Tillhandahållit via Umeå Universitetsbibliotek)

Otryckt material

- *Svenska Missionssällskapets Protocoller 1835 - 1842*, Kungliga bibliotekets handskriftssamling, Kungliga Biblioteket (Tillhandahållit via Umeå universitet)

Litteratur

- *Svenska missionsförbundet: dess uppkomst och femtioåriga verksamhet: Inre missionen III*, By: Andersson, Axel. Stockholm: Sv. Missionsförbundets förl., 1929

- *Kyrkan och samerna / utgiven av Svenska missionssällskapet Kyrkan och samerna i anledning av dess 150-åriga tillvaro; under redaktion av Stig Hellsten. Umeå: Sällsk., 1985*
- Martin Gustavsson, Yvonne Svanström (red.), *Metod: Guide för historiska studier*, Lund: studentlitteratur, 2018,

Hemsidor

- Sveriges riksdag, Demokratins historia, *Sveriges riksdag*, 2018, <https://www.riksdagen.se/sv/valet-2018/riksdagsvalet-i-undervisningen/demokratins-historia/> (Hämtad 2021-12-09)
- *Nationalencyklopedin*, nybyggare. <http://www-ne-se.ludwig.lub.lu.se/uppslagsverk/ordbok/svensk/nybyggare> (hämtad 2022-01-07)